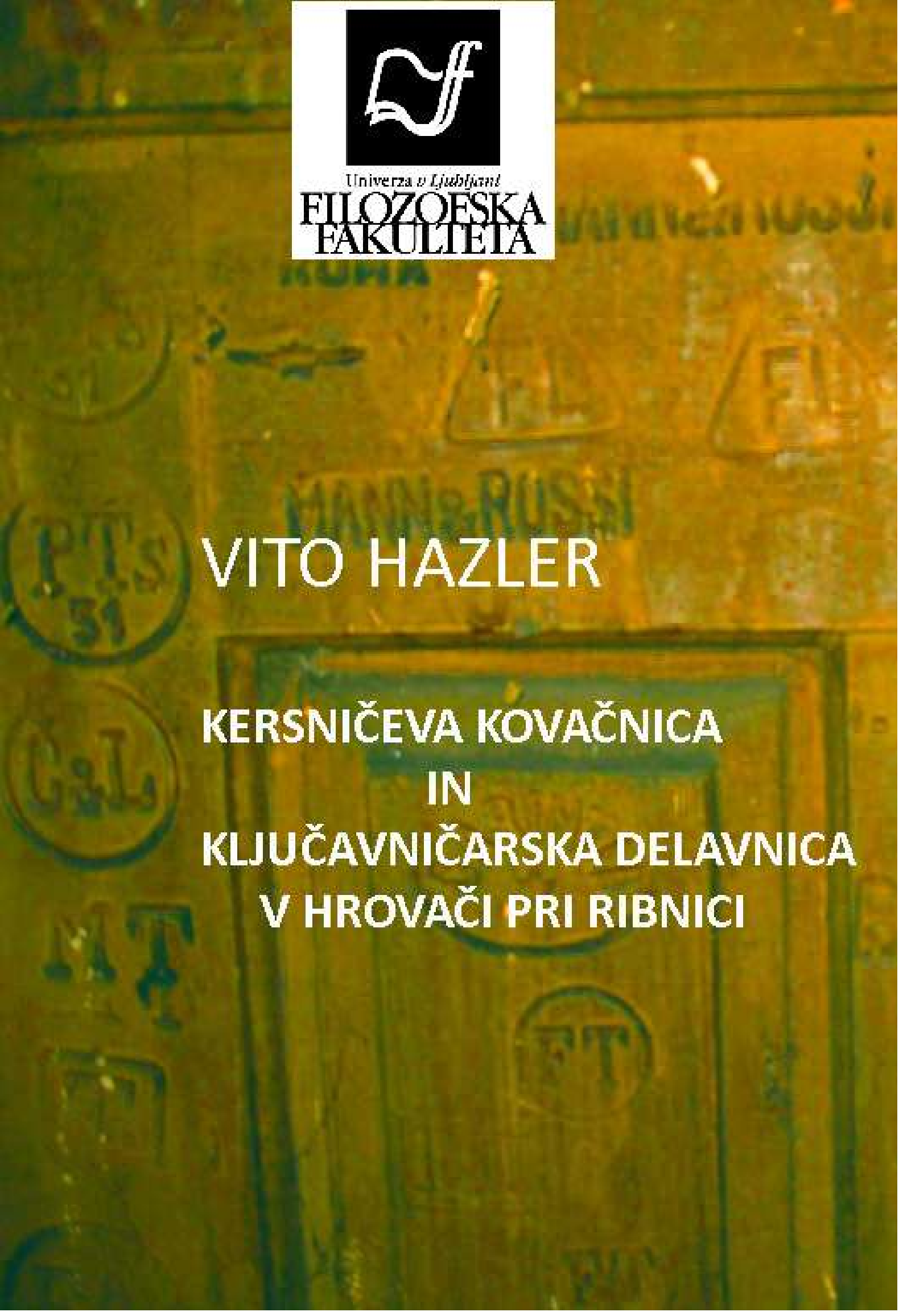

Univerza v Ljubljani
FILOZOFSKA FAKULTETA

VITO HAZLER

KERSNIČEVA KOVAČNICA IN KLJUČAVNIČARSKA DELAVNICA V HROVAČI PRI RIBNICI

SLOVENSKA
KULTURNA
DEDIŠČINA

Vito Hazler

KERSNIČEVA KOVAČNICA IN KLJUČAVNIČARSKA DELAVNICA V HROVAČI PRI RIBNICI

Študija za obnovo in celostno predstavitev kulturnega spomenika

Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo
Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Zbirka kulturna dediščina
Zvezek 10

Ljubljana 2013

Elektronske izdaje Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Vito Hazler: *KERSNIČEVA KOVAČNICA IN KLJUČAVNIČARSKA DELAVNICA V HROVAČI PRI RIBNICI. Študija za obnovo in celostno predstavitev kulturnega spomenika*

Zbirka: Kulturna dediščina, Zvezek 10
Leto izida: 2013
Urednik zbirke: Vito Hazler
Uredniški odbor zbirke: Janez Bogataj, Jože Hudales, Božidar Jezernik, Rajko Muršič, Mateja Habinc
Jezikovni pregled: Ingrid Slavec Gradišnik
Prevod povzetka: Ana Hazler
Tehnično urejanje: Mihaela Hudelja

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2013
Vse pravice pridržane

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete univerze v Ljubljani

Izdal: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo

Za založbo: Branka Kalenić Ramšak, dekanja Filozofske fakultete
Naslov izdajatelja: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Zavetiška 5, p. p. 580, 1000 Ljubljana, e-naslov: eika@ff.uni-lj.si

Ljubljana, 2013
Prva izdaja, elektronska izdaja
Publikacija je brezplačna

Spletni dostop: (URL):htpp//www.ff.uni-lj.si/oddelki/etnologija/default.htm

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

719:621.733(497.4)(0.034.2)

HAZLER, Vito
Kersničeva kovačnica in ključavničarska delavnica v Hrovači pri Ribnici [Elektronski vir] : študija za obnovo in celostno predstavitev kulturnega spomenika / Vito Hazler ; [prevod povzetka Ana Hazler]. - 1. izd. - El. knjiga. - Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013. - (Zbirka Kulturna dediščina ; zv. 10) (Elektronske izdaje Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani)

ISBN 978-961-237-624-6 (pdf)
271491840

Kazalo

1. Uvod **6**

1.1. Premisleki o dediščini 6
1.2. O tradicionalnih obrteh z značajem dediščine 9

2. Spomeniškovarstvena ocena Hrovače **12**

2.1. Povzeto vrednotenje 20
2.2. Analiza spreminjanja arhitekturne in poselitvene podobe Hrovače 21

3. Hrovača – vas fižola in zabave **24**

4. Škrabčeva domačija. Zgodovinska in sodobna podoba **32**

4.1. Razvoj domačije v zgodovini 35
4.2. Škrabčev rod v Hrovači 36
4.3. Opis domačijskih stavb 37
4.4. Nove pridobitve 40

5. Kersničeva ključavničarska delavnica sredi Hrovače **41**

5.1. Prostorski in stavbni pomen delavnice 41
5.2. Gradbeni razvoj Kersničeve ključavničarske delavnice 48
5.3. Kersničev rod kovačev in ključavničarjev 49
5.4. Delovni zvezek Alojza Kersniča s popisi naročil in plačil med letoma 1881 in 1902 61

5.5. Vrednotenje Kersničeve ključavničarske delavnice 66

5.5.1. Ohranjena vrednost dediščine 67

5.5.2. Gradbena ohranjenost dediščine 68

5.5.3. Smernice obnove Kersničeve ključavničarske delavnice 70

6. Povzetek 72

7. Summary 74

7. Viri in literatura 78

7. Stvarno kazalo 80

1. Uvod

1. 1. Premisleki o dediščini

Zelo pomembna kolektivna in individualna vrednota v zvezi z dediščino se kaže v prepričanju, da je živo dediščino mogoče prenašati iz roda v rod, in v razumnem zavedanju, da se lahko oblike tradicionalnega življenja v sodobnosti in prihodnosti ohranjajo tudi po načelih folklorizma, torej načrtnega ohranjanja snovnih in nesnovnih dosežkov iz preteklosti.

Ob tej priložnosti ni namen na široko razmišljati o pojavnih oblikah živega izročila, snovne in nesnovne dediščine, marveč opozoriti le na nekatere značilnosti, ki so tudi naše družbeno okolje usmerile v bolj ali manj načrtno varstvo in ohranjanje različnih dediščinskih oblik, seveda v obsegu, kakršnega smo sposobni tudi gmotno podpreti.

Z zanimanjem za načrtno ohranjanje dediščine, spomenikov ali kakor koli že imenujemo snovne ali nesnovne sestavine preteklosti, so se tudi pri nas razvile različne varstvene oblike, ki se bolj ali manj kontinuirano spletajo že več stoletij. Prvi, bolj ali manj posamični poskusi zaščite so poznani že vsaj od renesanse, torej od 16. stoletja, ko je na območju Laškega deloval gradbinec, humanist in arheolog Avguštin Tyffernus (Stele 1966: 606–607), pozneje pa so se s posredno ali pa tudi neposredno obravnavo spomeniško pomembnih objektov in predmetov ukvarjali še kronista in zgodovinarja Janez Ludovik Schönleben in Janez Gregor Dolničar, polihistor Janez Vajkard Valvasor (Stele 1966: 606–607) in še nekateri drugi.

V 17. in še zlasti v 18. stoletju si je takratna avstrijska država tudi v tekmi z vse bolj demokratično in meščansko francosko državo prizadevala za vpeljavo nekaterih varstvenih uredb, kakršen je bil edikt za zavarovanje arhivalij (1749), dekret dvorne komore za zavarovanje najdb novcev in drugih predmetov, najdenih v zemlji, dekret za odkup vseh drugih najdenih predmetov (1812). Ta je med drugim prvič podrobneje razčlenil vsebinski pojem kulturnega spomenika (Stele 1966: 606–607), saj našteva kipe, podobe poganskih božanstev, orožje, posode, reliefe in druge pomembne predmete. Sledila sta dekret dvorne komore, s katerim so prepovedali izvoz teh predmetov v tujino (1818, 1827), in dekret, ki je od krajevnih oblasti zahteval vzidavo najdenih starinskih kamnov na zunanjost najbližje cerkve (1828), in še drugi, vse do leta 1850, ko je cesar 31. decembra 1850 odobril ustanovitev Centralne komisije za preučevanje in ohranjevanje stavbnih spomenikov.[1]

Komisija je organizacijsko in vsebinsko podobo dobila z odločbo avstrijskega ministrstva za trgovino 24. junija 1853, kar imajo nekateri (Stele

[1] K. K. Central Commission für die Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale (kratko: Centralna komisija).

1969: 536) za dejanski začetek delovanja Centralne komisije, kar pa je letos ostalo pravzaprav spregledano, saj je poleg 100. letnice za razvoj slovenskega spomeniškega varstva pomembna tudi sto 160. letnica dejanskega delovanja Centralne komisije, ki je tudi na našem ozemlju z delom svojih konservatorjev in njihovih korespondentov pustila pomembne sledove, na primer obnovo zlatih oltarjev iz 17. stoletja leta 1942 požgane podružnične cerkve sv. Lucije v Dražgošah, ki jih danes hrani Škofjeloški muzej.

Intenzivna varstvena prizadevanja so bila še temeljitejša na področju varstva premične dediščine, torej v muzejih, galerijah in raznovrstnih zbirkah. O teh smo dobili temeljit pregled z delom Jožeta Hudalesa *Slovenski muzeji in etnologija,* v katerem je avtor predstavil srednjeveške muzeje (Hudales 2008: 25–31), muzeje v humanizmu in renesansi (n. d.: 33–52), baročne muzeje in muzejske zbirke (n. d.: 58–74), razsvetljenske javne muzeje in zbirke (n. d.: 75–100), muzeje in zbirke v 19. stoletju (n. d.: 101–145) in muzeje v 20. stoletju (n. d.: 147–237), nato pa je poglede na muzeje in muzeologijo usmeril še v 21. stoletje. Pregled je temeljno delo o zgodovini slovenske muzeologije, saj lahko tudi na tem področju spoznamo razsežnosti varstva in njihove cilje. Ti pa so pogosto potekali vzporedno z omenjenimi spomeniškovarstvenimi.

Ob tem so pomembna tudi prizadevanja po ohranjanju naše nesnovne dediščine, ki je po etnološki sistematiki[2] razpeta med družbeno in duhovno kulturo. Nekatere pojavne oblike teh tematskih sklopov je predstavil že Janez Valvasor v znameniti *Slavi vojvodine Kranjske,* zlasti v 6. knjigi (Gerlanc 1977: 109–146), v kateri obravnava predvsem šege in navade večinskega prebivalstva kot tudi življenje plemičev in meščanov. Pozneje je Valvasorju sledilo še več piscev, na primer ob koncu 18. stoletja v Idriji delujoči francoski kirurg Baltasar Hacquet, v 19. stoletju pa še vrsta zbiralcev t. i. narodnega blaga, kakor so takrat in še pozneje imenovali predvsem pesemsko, pevsko, pripovedno in mitološko izročilo. Ta snov je pozneje postala tudi predmet znanstvenega raziskovanja, za kar so najzaslužnejši znameniti jezikoslovec Karel Štrekelj s sodelavci, etnomuzikolog France Marolt, in po letu 1947 pri Akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani ustanovljena Komisija za slovensko narodopisje in od leta 1951 njeni nasledniki v Inštitutu za slovensko narodopisje.

Leta 2003 je UNESCO sprejel *Konvencijo o varstvu nesnovne dediščine*, ki je pomemben dokument za celostno razumevanje in sprejemanje pojavnih oblik in značilnosti dediščine. Med cilji konvencija poudarja pomen dediščine na lokalni in nacionalni ravni in nujnost spoznavanja kulturnih identitet v mednarodnem okolju. Njen osnovni namen je ohranitev različnosti identitet narodov in etničnih skupnosti v najširšem materialnem, družbenem in duhovnem obsegu, ki so gospodarsko, komunikacijsko, jezikovno in nasploh kulturno ogrožene

[2] Etnološka sistematika je osnovna razporeditev raziskovalnih tem v etnologiji. Je programsko ogrodje vede, ki se nenehno razvija vsebinsko in teoretično. Za etnologijo je pravzaprav tako pomembna, kakor je na primer za kemijo Periodni sistem elementov.

zaradi globalizacijskih procesov. Teh ukrepov oziroma spodbud so se v tej svetovni ustanovi lotili tudi zato, da opozorijo tudi na ljudstva in kulture, ki v svojem razvoju niso dosegle vidnih arhitekturnih dosežkov, ampak imajo tako kot vsa druga izjemno bogato izročilo znanj in veščin, pogosto v nenapisani ali kako drugače dokumentirani obliki, so pa ta znanja in veščine izjemnega pomena za ohranjanje svetovne civilizacije (npr. izvrstno botanično in zoološko znanje Grmičarjev v Južni Afriki je izjemno pomembno za t. i. biomedicino), ali pa povsem vsakdanja znanja in izkušnje o tehnologijah preteklih dob, ki so pomembne za ohranjanje premične in nepremične (snovne) kulturne dediščine.

Konvencija je sprožila pravo mednarodno tekmovanje, katera nacija bo evidentirala več enot nesnovne dediščine in s tem obogatila skupno svetovno kulturo. Tudi v Sloveniji smo sledili tem prizadevanjem in že leta 2005 je skupina enajstih etnologov napisala obsežno knjigo *Nesnovna kulturna dediščina* (Prešeren in Gorenc 2005), ki je bila eno od strokovnih izhodišč za sprejem novega Zakona o varstvu kulturne dediščine leta 2008; ta vsebuje tudi določila o varstvu nesnovne oziroma – po zakonu – »žive« dediščine, ki se lahko po postopkih prepoznavanja in vrednotenja razglasi za »žive mojstrovine«. Zakonska podlaga je bila osnova za ustanovitev strokovnih koordinatorjev za zbiranje in urejanje predlogov za vpis v sezname nesnovne kulturne dediščine. Najprej so te naloge vodili sodelavci Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, leta 2011 pa jih je prevzel Slovenski etnografski muzej.

Zanimanje za nesnovno dediščino je v Sloveniji zbudilo izjemno pozornost številnih varstvenih ustanov, društev in posameznikov, ki s svojimi predlogi dobesedno zasipavajo Delovno skupino Koordinatorja varstva žive kulturne dediščine v Slovenskem etnografskem muzeju. Zato se druge varstvene ustanove, kot so arhivi, knjižnice, muzeji in območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, po odmevnosti ne morejo primerjati s trenutnim množičnim zanimanjem javnosti za nesnovno dediščino. V prvih treh primerih je odnos javnosti do varstvene problematike teh ustanov bolj ali manj indiferenten in v bistvu zelo strpen. Bistveno drugačen pa je odnos ljudi in javnega mnenja nasploh do vprašanj reševanja in varstva nepremične kulturne, tudi stavbne dediščine, ki je bolj kot katera koli druga povezana tudi gmotnimi težavami lastnikov ali pa s svetovljanskimi nagnjenji posameznikov, lastnikov, arhitektov, uporabnikov in drugih, ki skušajo stavbno dediščino »razvojno prenavljati« po svoje in ji v bistvu vgrajevati (in tudi vsiljevati) oblike, ki so novost za spomeniško substanco takšnih objektov in dejansko povzročajo njihovo popolno razvrednotenje.

Prav iz teh razlogov je varstvo nepremične dediščine zelo zahtevna in odgovorna naloga; pri tem konservator poleg strokovne avtoritete potrebuje še smisel za delo z ljudmi, pogum pri uveljavljanju zamisli, veliko znanja o uporabi in obdelavi tradicionalnih in sodobnih gradiv, raziskovanje, javno in strokovno publiciranje in še in še. Konservator se praviloma zelo veseli

uspešnih obnov spomenikov, kritičen je do pretiranih posodobitev in ostro brani interese varstva dediščine. Najbolj pa je razočaran v primerih, ko se na Ministrstvu za kulturo uveljavljajo določila 31. člena Zakona o varstvu kulturne dediščine, ki omogoča izbris spomenika ali dediščine iz vseh razvidov. In takšni primeri so zadnja leta vse pogostejši. Kaj bodo prinesli še novi nepremičninski zakoni, ne ve nihče – razglašeni spomeniki so menda pred njim varni, kaj pa bo s stotinami in stotinami drugorazrednih objektov z vrednostjo kulturne dediščine, tudi nihče ne ve. Zato se bodo že v kratkem razgrnila za nas povsem nova vprašanja o kulturni dediščini in človekovih pravicah (Silverman in Ruggles 2007).

Velik problem varstva nepremične kulturne dediščine so merila prepoznavanja in vrednotenja, ki si jih različni avtorji in pa institucionalno varstvo razlagajo vsak po svoje. Sedanja uradna shema vrednotenja dediščine niti v terminološkem niti v tehničnem pogledu ni praktična in je za širšo javnost povsem nerazumljiva. Zaradi različnih meril so različne tudi presoje, kar je razmeroma dobro razvidno tudi v nadaljevanju tega besedila. Tu so uporabljena merila (Hazler 1999: 162–183), ki jih je avtor zmogel tudi ustrezno pojasniti. V delovni praksi uradnega spomeniškega varstva pa krožijo merila, ki so preplet raziskovalnih in spomeniškovarstveno operativnih meril (npr.: ogroženost in redkost se mešata s civilizacijskim ali zgodovinskim pomenom), kar pa ne ustreza postopni in znanstveni obravnavi dediščine. Na nekaterih mestih in v poglavjih so ta vprašanja še posebej poudarjena.

1. 2. O tradicionalnih obrteh z značajem dediščine

Tudi nekatere dejavnosti sodobnega in tehnološko visoko razvitega industrijskega gospodarstva in obrti se v iskanju novih izzivov poslovanja in trgovine vse pogosteje zavestno navezujejo na značilnosti gospodarskega in kulturnega izročila okolja, v katerem delujejo. Pričakujejo, da bodo materialne, tehnološke in inovativne povezave z izročilno gospodarsko in obrtno dejavnostjo domačega delovnega okolja prispevale pri graditvi lastne prepoznavnosti v vse konkurenčnejšem poslovnem okolju.

Ponekod so bile takšne povezave poznane že v preteklosti, ko je šlo za povsem naravno genezo in so se iz primarnega obrtniškega produkcijskega okolja razvile tehnološko razvite industrijske dejavnosti. V vzhodni Sloveniji in na Pohorju so iz drobnih glažutarskih postojank nastale poznane steklarne v Slovenski Bistrici in v Rogaški Slatini, ob vznožjih Pohorja se je na temeljih kovačij kalila kovaška industrija na Muti in v Zrečah, na Gorenjskem se je iz množice usnjarskih in čevljarskih obrtniških enot razvila močna obutvena industrija v Tržiču, Kranju in Žireh, drugod, npr. na ribniškem območju, pa sta se ob gozdarstvu, žagarstvu, kolarstvu in suhorobarstvu razvijala še kovaštvo

in pozneje ključavničarstvo, vse te obrti pa so bile podlaga za nastanek lesnopredelovalne (Inles Ribnica, Riko Hiše) in kovinarske (RIKO Ribnica d.o.o.) industrije. Stoletna kontinuiteta razvoja od obrti do industrije je na ribniškem območju dosegla vrhunec po 2. svetovni vojni in po osamosvojitvi Slovenije, ko so nekatera teh podjetij z nizom svojih izvirnih izdelkov prepričala partnerje in kupce v razvitem svetovnem okolju.

V Ribniški dolini se je starodavno kovaštvo povezovalo z gozdarstvom, s kolarstvom, prevozništvom in tudi suhorobarstvom. Kovači so nekaterim suhorobarjem in »zdomarjem« izdelovali različna orodja in polizdelke (npr. obodne obroče, spone idr.), podkovali vprežne živali, s kolarji so sodelovali pri okovanju vozov. Tako so že pred več desetletji delovali t. i. grozdi, torej povezovanje različnih dejavnosti, ki so se zaradi narave delitve dela morale združevati in so tudi tako lahko tekmovale s tehnološko vse uspešnejšimi novimi obrtmi za predelavo kovin in lesa ter z razvijajočo se industrijo.

Že ob koncu 19. stoletja so se takšne povezave začele razkrajati in nastajale so nove obrti in povezovalne oblike. Tradicionalno kovaštvo je sčasoma nadomestilo ključavničarstvo, ki se je dobro uveljavilo zlasti v Ribnici; tam sta se po zbranih podatkih leta 1920[3] in 1926[4] registrirala prva ključavničarja z delavnicama na svojem domu. Je pa že v 80. letih 19. stoletja dobila prvo ključavničarstvo, povezano s kovaštvom, tudi sosednja Hrovača. Alojz, Leopold, Anton in ponovno Leopold so imena hrovaških ključavničarjev in kovačev, ki so temeljito zaznamovali povezanost med naročniki in obrtniki raznovrstnih izdelkov iz kovin. Najznamenitejši med vsemi je bil Anton, ki se je prvi izučil ključavničarske obrti. Znanje je prenesel na sina Leopolda in druge bližnje sorodnike, ki so podedovali inovativne spodbude poustvarjanja z železom in drugimi kovinami.

Na splošno je bilo v Ribniški dolini še v 19. stoletju najrazvitejše kovaštvo, ki se je najdlje obdržalo po vaseh in ob glavnih cestah Škofljica–Ribnica–Kočevje in Žlebič–Sodražica idr. Ob kovaštvu se je razvilo ključavničarstvo in skupaj sta služila zahtevam dejavnega zdomarstva, furmanstva lokalnega pomena, gozdarstvu in vsakdanjim kmečkim opravilom ter tudi vse bolj urbaniziranemu trgu Ribnica in okoliškim vasem. V teh prizadevanjih je bilo zlasti dejavno ključavničarstvo, ki si je kot razvita veja kovaštva utrjevalo polje delovanja z zahtevami tržišča prilagojeno produkcijsko in storitveno ponudbo.

Po zbranih podatkih v različnih varstvenih ustanovah je za omenjene gospodarske dejavnosti v Hrovači in Mali Hrovači, v Nemški vasi in drugod delovalo več obrtnikov, veščih obdelave kovin. Na območju Hrovače so bili

[3] Arhiv Slovenije. Fond Obrtnih vrst, št. 48 - ključavničarstvo. Na števni list št. 134 je bil 17. 7. 1920 vpisan Češarek Alojzij, roj. 1889 v Ribnici, doma iz Ribnice 20.

[4] Na števni list št. 132 je bil 31. 12. 1926 vpisan Oražem Anton, roj. 1889 v Ribnici, doma iz Ribnice 110.

pomembni ključavničar in kovač Anton Kersnič in sinovi ter podkovna kovača Ludvig Tekavc[5] in Alojzij Andoljšek.[6]

Toda z razvojem motoriziranega prometa, uvajanjem raznovrstnih novih dejavnosti in vsestransko razvite trgovine sta najprej kovaštvo, nato pa še ključavničarstvo tradicionalnih storitvenih oblik zgubljala svoj nekdanji pomen. Najdlje se je obdržalo ključavničarstvo, ki se je v 70. in 80. letih 20. stoletja pri nekaterih inovativnih in mladih obrtnikih usmerilo v izrazito specializirane dejavnosti in se tudi uveljavilo v sodobnem konkurenčnem svetu. Vse druge tradicionalne oblike obdelave kovin so preprosto usahnile, saj zanje ni bilo več naročil, ostareli obrtniki pa tudi niso več zmogli ostrega tekmovanja na tržišču.

V bolj ali manj kmečki Hrovači sta se ključavničarstvo in z njim povezano kovaštvo najelementarnejših oblik obdržala vse do konca 80. let 20. stoletja. Leta 1989 je svojo delavnico zaprl že prej upokojeni Leopold (Polde) Kersnič. Za njim ni nihče več prestopil njenega praga, da bi kakor koli nadaljeval s skoraj stoletnim ustvarjalnim izročilom. Kot prežitek preteklih gospodarskih prizadevanj se je delavnica ohranila do danes in je skupaj z vso opremo in orodjem ostala nedotaknjena do leta 2006. Takrat jo je odkupil poslovnež Janez Škrabec, lastnik sosednje Škrabčeve domačije. Novi lastnik se je odločil stavbo gradbeno prenoviti in v njej urediti promocijsko galerijsko dejavnost, ki je vsebinsko predstavljena v spremljajočih dokumentih tega elaborata.[7]

[5] Arhiv Slovenije. Fond Obrtnih vrst, št. 42 - kovaštvo. Na števni list št. 102 je bil 14.4. 1911 vpisan podkovni kovač Ludvik Tekavec, roj. 1888 v Hrovači, doma iz Hrovače 33.

[6] Arhiv Slovenije Fond Obrtnih vrst, št. 42 - kovaštvo. Na števni list št. 76 je bil 10. 7. 1928 vpisan podkovni kovač Alojzij Andoljšek, roj. 1895 v Hrovači, doma iz Hrovače 37, ki se je pozneje iz Hrovače preselil v Žlebič, in s ponovnim registriranjem dejavnosti (števni list št. 14) na svojem novem domu (hiša Starc) nadaljeval s kovaško obrtjo.

[7] Avtor novih vsebin v prenovljeni Kersničevi delavnici je prof. dr. Janez Bogataj.

2. Spomeniškovarstvena ocena Hrovače

Hrovača je srednje velika vas s strnjenim gručastim delom ob križišču cest proti Ribnici, Otavicam, Goriči vasi in glavni cesti ter razpotegnjeni obcestni del z imenom Mala Hrovača, ki z nekaj obrtniškimi in delavskimi domovi leži vzdolž leve strani glavne ceste Ribnica–Kočevje. Po zadnjih podatkih ima vas blizu 70 hišnih številk[8] in šteje 198 prebivalcev, kar je le dva več kot leta 1869. Sicer je za kraj značilno gibanje prebivalstva ob koncu 19. in prvi polovici 20. stoletja, ko se je število prvič občutno povečalo leta 1900 (272 prebivalcev) in nazadnje še leta 1953 (304 prebivalci). Od popisa leta 1953 se je postopoma manjšalo in se naposled pred leti ustavilo pri 198.

Hrovača je v gručastem strnjenem delu obdržala nekoč prevladujočo kmečko zasnovo domov, medtem ko v današnji obcestni Mali Hrovači prevladujejo zasebne hiše nekdanjih malih obrtnikov, delavcev in drugega nekmečkega prebivalstva. Stari kmečki del vasi je žarkasto strnjen ob osrednji cesti, ki je v smeri JZ–SV speljana od glavne ceste Ribnica–Kočevje do Male gore. Cesta je bila že v času izdelave franciscejskega katastra leta 1823 najpomembnejša pot v kraju, saj je kmečke domove povezovala z okoliškimi njivami, travniki in predvsem gozdnato Malo goro. V središču vasi se je nekajkrat zalomila, se nepravilno razširila in je z odcepljenima krakoma proti stari cerkvi sv. Trojice in pokopališču obdala del domačij južnega dela vasi. Z razširjeno vaško cesto sta bili povezani še manj pomembni poti: prva se je od osrednjega prostora »Pri lipi« odcepila proti zahodu v smeri proti Ribnici, druga pa je od vzhodnega dela razširjene ceste krenila proti Otavicam. Cesto, ki danes povezuje JV stran vasi z Goričo vasjo, so domnevno zgradili šele sredi 19. stoletja, saj je bila naknadno vrisana v mapni izris franciscejskega katastra.

[8] Različni viri: Občina Ribnica, Telefonski imenik Republike Slovenije, domačini.

Slika 1: Hrovača 1823. Izsek iz grafične mape franciscejskega katastra.[9]

Že leta 1823 se je na osrednjo cesto navezovala večina kmečkih domov. Skoraj praviloma so bile hiše z ožjimi stranskimi pročelji obrnjene proti cesti in so bile s hlevi združene pod isto streho v podobi pritličnih stegnjenih domov. Nekaj deset metrov stran so bili v zaledju domačijskih zemljišč in sadnih vrtov povprek postavljeni skednji in le redko tudi dvojni kozolci. Ponekod so ob hišah imeli še kašče in svinjake, zelo redki dvojni kozolci pa so le tu in tam stali med hišami in skednji. Nekaj več kozolcev je Hrovača dobila šele po letu 1830, ko so jih postavljali v sestavu domačij in le redko med travniki in polji zunaj vasi.

Iz grafične mape franciscejskega katastra je mogoče razbrati, da je bilo v Hrovači le pet zidanih stegnjenih domov. Vsi drugi domovi, skednji, kašče, svinjaki in kozolci so bili leseni. Skednji so bili praviloma lučaj oddaljeni od hiš in so z značilno postavitvijo povprek na podolgovata domačijska zemljišča sestavljali skoraj povsem sklenjen obroč okrog domov.

Po letu 1830 so Hrovačani nadomeščali stare lesene domove z zidanimi, ki so prav tako obdržali značilno stegnjeno zasnovo in prilaganje hrbta doma tik ob mejo sosednje domačije. Graditev je dosegla vrhunec sredi druge polovice 19. stoletja, ko v Hrovači in zlasti v Goriči vasi, Gorenji in Dolenji vasi,

[9] Vir: Arhiv Republike Slovenije.

na obrobju Ribnice in drugih sosednjih krajih izpostavljena pročelja hiš krasili z okrasjem v obliki rombov, rozet, srčkov in celo z znamenji svojih poklicev[10] ter vizualizirali svoja imena v živalski podobi.[11] Naslednja stopnja krašenja je s konca 19. stoletja, ko so nekateri obrtniki pročelja hiš opremili s svojimi imeni in poklicem.[12]

Slika 2: Zapuščena Boštjanova hiša (prvotni lastnik Starc, po letu 2008 Janez Škrabec), Hrovača 43, je ohranila ves blišč fasadnega krašenja (foto: V. Hazler, 30. 8. 2007).

Takšna struktura hrovaške poselitve in tudi krašenja hišnih pročelij se je v glavnem ohranila vse do danes. Po 2. svetovni vojni se je sicer nekoliko povečalo število hiš nekmečkega prebivalstva in nekatere kmečke domačije so dobile nove nadstropne hiše, ločene od gospodarskih poslopij. Ti posegi so razkrojili značilno poselitveno in gradbeno sestavo vasi, saj novih zgradb niso znali prilagoditi stoletnemu poselitvenemu vzorcu. Pretirano razsežne nove hiše so se ponekod raztegnile daleč čez robove dvorišč in so povsem podrle tlorisni in višinski gabarit vaške poselitve.

[10] V Gorenji vasi si je tesar okrasil hišo s tesarskim orodjem v malti.
[11] Jež iz Gorenje vasi si je za pročelje hiše dal izdelati bodičastega ježa.
[12] Npr.: Jože Tanko, zidar, Dolenja vas.

V gručastem delu vasi je opuščenih kar nekaj starih kmečkih domov. Lastniki so se izselili in domačije ohranjajo le zaradi načrtovane gradbene lokacije za svoje potomce, ki pa se le redko vračajo v vas. Ponekod je ovira za zamenjavo lastništva tudi razdrobljeno solastništvo, saj so poznani primeri, ko imajo družinski člani le 3/20 delež in so razseljeni po vsem svetu, zato je težko uskladiti sočasno odprodajo potencialnemu kupcu.

Slika 3: Hrovača 34 (prej 5). Zelo prenovljena Jecljeva hiša je sicer ohranila prvotno stavbno maso, a je izgubila vso členitev in prvotni ritem treh oken v pritličju. V prvotni podobi se je ohranil dimnik (glej spodaj) (foto: V. Hazler, 30. 8. 2007).

Slika 4: Hrovača 34 (prej 5). Prvotna podoba Jecljeve hiše leta 1920 ob slovesnosti odkritja spominske plošče na pročelju Škrabčeve hiše (foto: J. Dornig, Kočevje, arhiv Škrabčeve domačije).

Ožji središčni del vasi zavzema prostor »Pri lipi«, kjer se križajo ceste štirih smeri. Dvestoletna košata lipa je osrednja značilnost kraja in tudi zato priljubljeno oglasno mesto. Okrog lipe vaščani organizirajo različne prireditve, ki daleč presegajo lokalni okvir. Zelo obiskane so vsakoletne decembrske »žive jaslice« in na začetku septembra živahni »Fižolov dan«, ko vaške gospodinje pripravijo raznovrstne jedi iz fižola.

Južno od lipe je med razcepom poti proti glavni cesti in pokopališki cerkvi postavljena Andoljškova domačija z gostilno, ki se jo je zaradi bližine pokopališča prijelo izvirno ime »Pri Lobajnarju«. Nastala je v drugi polovici 19. stoletja, ko je bilo jugozahodno obrobje današnje Hrovače zaprto s še nekaj hišami. Leta 1909 so zgradili današnjo cerkev sv. Trojice, ki je nadomestila povsem dotrajano staro cerkev.

V vasi je ohranjenih nekaj zelo zanimivih zidanih stegnjenih domov, lesenih skednjev, kašč in kozolcev. Osrednja zanimivost vasi je skladno prenovljena Škrabčeva domačija, ki postaja središče kulturnega, poslovnega in družabnega življenja. Stara domačija[13] (sprva Hrovača 14, danes 42) je obsegala leseni stegnjeni dom, manjšo leseno stavbo (svinjak?) pred hišo in skedenj. Osrednji stegnjeni dom je imel izrazit podolgovat tloris in v črti pred današnjim

[13] Do 2. svetovne vojne je številčenje raslo v zahodnem delu vasi in se izteklo v Mali Hrovači. Danes je številčenje nekoliko obrnjeno in se začne ob glavni cesti v Mali Hrovači. Škrabčeva domačija je sprva imela številko 14, danes 42, Mežnarjeva pa 20 in danes 35.

vhodom v hišo je imel prislonjeno leseno lopo(?). Dom je bil za več kot meter odmaknjen od meje sosednjega zemljišče, kar je iz mape mogoče razbrati le še v nekaj primerih.

Slika 5: Škrabčeva (hišno Raviščekova) domačija, Hrovača 42 (prej 14) (foto: V. Hazler, 27. 8. 2007).

V današnji podobi je domačija nastala po letu 1832, ko so Škrabčevi kupili to posestvo in zgradili zidan stegnjeni dom, leta 1838 so postavili leseno kaščo, v približno istem času še kozolec in nekaj let pozneje še svinjak. Le leseni skedenj, ki je bil vrisan že v franciscejski kataster, se je ohranil v prvotni podobi do leta 2002, ko so na istem mestu postavili oblikovno povsem enako protokolarno stavbo z imenom *skedenj*.

Na približno istem mestu, kjer danes stoji Kersničeva ključavničarska delavnica, je leta 1823 stal razmeroma ozek lesen objekt podolgovatega tlorisa, ki bi utegnil biti hlev ali svinjak stare Mežnarjeve domačije (danes Hrovača 35). Za njim je stal zidan stegnjeni Mežnarjev dom, skedenj in kozolec pa sta bila odmaknjena v zaledje zemljišča domačije proti travniškemu sadovnjaku.

Slika 6: S krogcem je na izseku iz grafične mape franciscejskega katastra označena lokacija lesene stavbe na zemljišču št. 180, kjer danes stoji Kersničeva delavnica. Desno od nje so na zemljiščih št. 166 in 1453 vrisana tri lesena poslopja domačije, kjer je danes Škrabčeva (Raviščekova) domačija. Škrabčevi so domačijo odkupili po letu 1830 in pozidali hišo s hlevom (1832), postavili kaščo (1838), kozolec (okrog 1840) in svinjak (okrog 1850). Do leta 2002 se je od prvotnih stavb ohranil le skedenj, danes tam stoji njegova posodobljena replika.

Hrovaški domovi in gospodarska poslopja so bili prvotno kriti s slamo. Z njo so pokrivali lesene in tudi zidane stavbe, kar je dobro razvidno iz leta 1920 posnetih fotografij, ko so na pročelju Škrabčeve hiše odkrili reliefno ploščo dve leti prej umrlemu jezikoslovcu Stanislavu Škrabcu. Takrat so bile s slamo še krite Škrabčeva (Hrovača 42), Boštjanova (Hrovača 43) [14] in stara Dragova hiša (Hrovača 32) ter še vrsta drugih stavb, zlasti lesenih skednjev. Kersničeva ključavničarska delavnica je bila leta 1920 prekrita z bobrovcem, sosednji Jecljeva (Hrovača 34) in Martinovčova (Hrovača 33) pa z ribniškim opečnim zareznikom.

[14] Na fotografijah, ki jih je posnel fotograf J. Dornig iz Kočevja, je ob robovih strešnih kril dobro vidna sklepna slamnata kita in za slamo značilen enovit način kritja. Strehe sosednjih stavb, ki so bile prekrite z bobrovcem ali opečnim zareznikom, imajo na posnetkih povsem drugačno strukturo, z mnogo izrazitejšim rastrom.

Slika 7: Na fotografiji iz leta 1920 je za zastavo je viden del strehe Škrabčeve domačije, ki je bila takrat nedvomno prekrita s slamo. Dobro je vidna slamnata kita, s katero so krovci zaključili levi in desni rob strešnega krila (foto: J. Dornig, Kočevje).

Povsem drugačna kot v Hrovači je bila leta 1823 struktura stavb v Ribnici. V skladnem nizu pozidane hiše so strnjeno zapirale razširjeno trško ulico, skoraj povsem enako kakor še danes. V ožjem središču so bile vse trške hiše, grad, grajski *marof* in cerkev zidane, le gospodarska poslopja v zaledju zemljišč posamičnih trških domačij so bila večinoma zidana, prav tako del stanovanjskih hiš na obrobju trga, ki so jih priseljenci gradili ob cestah zahodno od gradu in na JV delu trga v smeri proti Mali Hrovači in Goriči vasi.

Slika 8: Trg Ribnica leta 1923. Izsek iz grafične mape franciscejskega katastra (Arhiv Republike Slovenije).

Leta 1926 so v vas napeljali javni vodovod. Vodo so po lesenih ceveh speljali iz Bistrice do dveh betonskih korit, *štern*, ki so ju postavili v središču vasi ob Mežnarjevi domačiji in ob vzhodni cesti proti pokopališču. Obdržala se je le *šterna* pri Mežnarju ob ključavničarski delavnici (Hrovača 35), medtem ko so drugo betonsko korito podrli kmalu po 2. svetovni vojni. Prve hišne vodovode so Hrovačani dobili leta 1939. Delo na vodovodnem omrežju je teklo še med 2. svetovno vojno, dokončno pa so vodovodni sistem uredili v 60. letih 20. stoletja.

2.1. Povzeto vrednotenje

Hrovača je pomemben naselbinski spomenik, ki bi ga veljalo ohraniti in razvijati na temeljih prvotne poselitvene strukture. Za tak razvoj in ohranitev vasi so tudi danes vse možnosti, saj je vas zasnovana tako, da je sodobno življenje mogoče tudi v kakovostno prenovljenih starih hišah. V zadnjih letih so bile vas in posamične stavbe deležne neustreznih posegov, ki so razvrednotili arhitekturno homogenost, prebivalstvu pa nikakor niso prinesli tolikšnih ugodnosti in izboljšanja kakovosti življenja, da bi ti posegi lahko postali ustaljen

model nadaljnjega urejanja vasi. Med najopaznejše razvrednotenje videza vasi sodi odstranjevanje maltnega okrasja s pročelij hiš, ki so bile poleg treh oken v pritličju ožjih pročelij od druge polovice 19. stoletja glavna značilnost vasi *(Dorf mit drei Fenstern)*. Hišne dekoracije so bile v več odtenkih različne in bi jih lahko v sodobnem poslovnem okolju primerno izkoristili za individualno in kolektivno prepoznavanje zlasti pri razvijanju turističnih programov. Nove zgradbe so vse po vrsti neustrezni nadomestki starih in za tukajšnjo zemljiško razdelitev preskušenih tipov. Treba bi bilo pripraviti ustrezne modele poselitve in načrtno določiti sprejemljive tipe novih ali nadomestnih stavb, za stare pa nedvoumno določiti razumljive in predvsem življenjske varstvene režime, ki jih bodo lastniki sprejeli za svoje.

2.2. Analiza spreminjanja arhitekturne in poselitvene podobe Hrovače

Na osnovi analize gradbenega ustroja in sprememb so bile v Hrovači v zadnjih 200 letih naslednje opazne prelomnice:

- do 30. let 19. stoletja so bile z izjemo petih ali šestih stavb vse lesene;
- od 30. let 19. stoletja se je uveljavljala graditev zidanih stanovanjskih in hlevskih stavb;
- od srede pa do 80. let 19. stoletja so hleve (*štale*) praviloma obokali po modelu čeških kap;
- v 70. in 80. letih 19. stoletja se je v Hrovači in v drugih vaseh Ribniške doline razširilo krašenje pročelij zidanih stavb z maltnim okrasjem različnih oblik – od rombov, rozet do imen obrtnikov in njihove poklicne dejavnosti; izročilo krašenja se je ohranilo vse do 30. let 20. stoletja;
- na začetku 20. stoletja so začeli premožnejši Hrovačani svoje hiše prekrivati z opečnim zareznikom ribniške opekarne; kritje z opeko se je splošno uveljavilo šele v 40. letih 20. stoletja in po 2. svetovni vojni;
- v 60. letih 20. stoletja je izginila večina črnih kuhinj, med zadnjimi ohranjenimi je bila kuhinja v Škrabčevi in v dveh sosednjih hišah;
- v 70. letih 20. stoletja so se tudi v Hrovači uveljavile novogradnje, ki nimajo ničesar skupnega s stoletnim gradbenim izročilom; vse po vrsti so presegle tlorisni in višinski gabarit, kar je v vas prineslo vrsto oblikovnih nesorazmerij in razkrojilo tradicionalne oblike gospodarstva in vsakdanjega načina življenja;
- približno v istem času so potekale poenostavljene posodobitve starih hiš, ki so vse bolj zgubljale izvirno fasadno členitev iz druge polovice

19. stoletja in so prevzele poenostavljene plašče z velikimi tridelnimi okni z roletami;
- v 80. letih 20. stoletja je gospodarsko opešalo kar nekaj domačij; lastniki so umrli, se izselili, dediči od vsepovsod pa niso spoznali lastne ustvarjalnosti v revitalizaciji opuščenih domačij;
- v 90. letih 20. stoletja so lastniki obnovili nekaj vitalnih domačij in se preskusili v novih gospodarskih dejavnostih;
- leta 1996 so stekle priprave na obnovo Škrabčeve domačije, ki je postala vzorčni model prenove stavbne dediščine ne le v Ribniški dolini, temveč širše v Sloveniji;
- težnja k propadanju domačijskih enot se je ustavila ob koncu 90. let 20. stoletja;
- na začetku 21. stoletja je Hrovača postala živahen kraj z izvirno ponudbo (čebelarstvo, suhorobarstvo, lesna galanterija) in prireditvami (Fižolov dan, Žive jaslice, gledališke predstave, dejavnost Vaškega etnološkega in turističnega društva Hrovača), ki vračajo kraju prepotrebno življenjsko energijo.

Od leta 2008 ima slovenska strokovna in poljudna javnost na razpolago Strokovne zasnove varstva kulturne dediščine, ki jih je sedem območnih enot Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije izdelalo za posamične občine. Tako je skupaj nastalo 210 oziroma 212 elaboratov zelo podobne vsebine, saj se razločujejo le po tabelah s seznami kulturne dediščine, kjer so od leve proti desni navedeni EŠD) Evidenčna številka dediščine, ime, tip, kategorija, SPD (morebitna razglasitev za spomenik državnega pomena) in oblika varstva dediščine. Tak seznam ima tudi občina Ribnica in iz Hrovače je vnesenih 14 vsebinsko različnih enot: cerkev, kapelice in znamenja, hiše in gospodarska poslopja, kot združena enota je vpisana Škrabčeva domačija. Pod stolpcem »Tip« lahko še razberemo, kakšno vrsto objekta so obravnavali konservatorji, pod stolpcem »Kategorija« pa razred, v katerega so uvrstili obravnavane objekte in enote. Spodnja tabela razkrije, da uradno niti ena enota dediščine ni ovrednotena kot kulturni spomenik, kar seveda sproža dvome. Vedno pretehtajo le odločitve lastnikov in v večini primerov dediščini v Hrovači kaže kar dobro.

Seznam kulturne dediščine v občini Ribnica[15]

EŠD	Ime	Tip	Kategorija	Varstvo
2224	Hrovača - Cerkev sv. Trojice	3	2	stavbna dediščina
14795	Hrovača - Domačija Hrovača 43	2	2	stavbna dediščina
14796	Hrovača - Domačija Hrovača 45	2	2	stavbna dediščina
14797	Hrovača - Domačija Hrovača 46	2	2	stavbna dediščina
14798	Hrovača - Hiša Hrovača 47	2	2	stavbna dediščina
14799	Hrovača - Hiša Hrovača 48	2	2	stavbna dediščina
14766	Hrovača - Kapelica	3	2	stavbna dediščina
14800	Hrovača - Kovačija	2	2	stavbna dediščina
14801	Hrovača - Skedenj pri hiši Hrovača 40	2	2	stavbna dediščina
500506	Hrovača - Spomenik zamolčanim jelendolskim in grčarskim žrtvam	5	2	memorialna dediščina
500505	Hrovača - Spomenik zamolčanim žrtvam na pokopališču	5	2	memorialna dediščina
17033	Hrovača - Stari del pokopališča	5	2	memorialna dediščina
11033	Hrovača - Škrabčeva domačija	2	2	stavbna dediščina
13957	Hrovača - Vas	7	2	naselbinska dediščina

LEGENDA:
Tip:
2 – profana stavbna dediščina
3 - sakralna stavbna dediščina
5 - memorialna dediščina
7 – naselbinska dediščina
Kategorija:
1 - razglasitev za spomenik
2 – varovanje v prostorskih aktih

[15] Tabela je izsek iz elaborata (Vičič 2008: 12).

3. Hrovača – vas fižola in zabave

Hrovača se zadnjih petnajst let razvija v odmevno poslovno, družabno in kulturno središče Ribniške doline. Prav iz te doline izvira vrsta poznanih osebnosti: jezikoslovec Stanislav Škrabec, glasbenika Jakob Petelin Gallus in Bojan Adamič, literata Janez Podboj in Franc Jaklič, mecen Luka Knafelj, geografa Peter Kozler in Jože Rus, muzikologinja Zmaga Kumer, narodopisec Jožef Rudež, politiki Ivan Šušteršič, Jože Rus in Jože Tanko, gasilec Ignacij Merhar, podjetniki Peter Kozina, Stanislav Škrabec in Janez Škrabec, fotograf Jože Petek in drugi (spletni vir: Znani Ribničani, 2013). Od tod so tudi kakovostno lončarstvo (Franc Nosan iz Prigorice, Marija Češarek iz Dolenje vasi idr.), suhorobarstvo (Franc Jaklič iz Sajevca idr.) in več izvirnih posebnosti, med katerimi je domačinom zelo ljuba avtohtona sorta fižola, *ríbnčan,* ki dobro uspeva v razmeroma hladni dolini. Krajevni poznavalci pravijo, da je »ta fižol, bolj nizke rasti, temnozelenih sabljastih strokov in svetlorjavega zrnja, najboljši skuhan v zrnju in zabeljen po lastnem okusu, daje jedcem moč in vse radosti prebavnega ugodja« (Hazler TZ, 16. 7. 2006).[16]

Slika 9: Sorta fižola *ríbnčan* v stroku (spletni vir: Fižolov dan, 2013)

Ribničani tudi trdijo, »da ríbnčan povsod dobro uspeva, ker je radoživ in trdoživ kot njegov soimenjak z veliko začetnico v človekovi podobi. Tega

[16] Ta izjava in tudi druge iz pogovora s Francem Petkom so zapisane v poknjiženi obliki predvsem zaradi vsebinske razumljivosti.

pozna po zgovornosti in suhi robi vsa Evropa, in obenem je v svet zanesel tudi zrnje, da se ga najde na jedilnikih gospodinj vse tja do Ljubljane in gosposkega Dunaja, pa tudi od vzhodnega Karlovca do obmorskega Trsta in staroveške Gorice« (Hazler TZ, 17. 7. 2006).

Fižol te sorte sadijo tudi v Hrovači, vasi iznajdljivih in neizmerno duhovitih ljudi, kjer Vaško etnološko turistično društvo Hrovača že dobro desetletje *ríbnčanu* v čast, sprva na začetku septembra, zadnja leta pa ob koncu avgusta, pripravlja družabno kulinarično prireditev »Fižolov dan«. Vaške gospodinje in gostujoči kuharji in kuharice od vsepovsod na stojnicah ponujajo različne jedi iz fižola: ričet, pasulj, polnjene lignje, juho, kruh, potico, kekse in druge sladice ter menda celo sladoled. Zamisli za nove recepte jim ne zmanjka in prireditev je iz leta v leto bolje obiskana.

Slika 10. Uradno vabilo na prireditev Fižolov dan za leto 2012 (spletni vir: Fižolov dan, 2013).

Slika 11: Uradno vabilo na prireditev Fižolov dan za leto 2013 (spletni vir: Fižolov dan, 2013).

Prireditev[17] je praviloma v središču vasi, povsem blizu Kersničeve ključavničarske delavnice in Škrabčeve ali, po domače, Raviščekove domačije. Tam društvo že od ustanovitve leta 1998 pripravlja tudi adventne žive jaslice, pogostitve ob vaških družabnih prireditvah in nekaterih svečanostih, zlasti na Škrabčevi domačiji, ali družinskih in osebnih slavjih in ob drugih priložnostih. Pomemben društveni člen je vsevedni »Radio Mlajku«, ki občinstvo na vaških prireditvah seznanja z vsemi pomembnimi rečmi, »ki so se že in se še bodo zgodile« (Hazler TZ, 10. 10. 2008). Zato so njegovi »redni poslušalci vsi dobro

[17] Glavne vsebine prireditve Fižolov dan, na soboto, 24. avgusta 2013 (spletni vir: Fižolov dan – Šilc portal).

- več kot 30 fižolovih jedi, tudi fižolove klobasice, fižolova torta, fižolova lazanja, polnjene fižolove paprike, fižolov sladoled,
- prehranska strokovnjakinja Marija Merljak,
- glasbenik Žiga Bižal,
- oddajal bo Radio Mlajku v mlajši in starejši različici,
- kuharske delavnice priprave fižolovih polpetov in peka fižolovega kruha,
- srečolov,
- fižolova trgovina,
- obisk Škrabčeve domačije.

misleči ljudje ne glede na starost, spol, politiko in narodnost, in so o vsem natančno obveščeni« (Hazler TZ, 10. 10. 2008).

Slika 12: Člani humoristične skupine Radio Mlajku nastopajo v Hrovači in drugod po Ribniški dolini (spletni vir: Radio Mlajku – Šilc portal, 2013).

Hrovača ima odlične gospodinje, ki za vsako večjo svečanost spečejo veliko izvrstnega peciva in pripravijo okusne jedi. Na začetku junija 2005, ko so se vaščani pripravljali na *promicijo* oziroma novo mašo enega izmed vaških fantov, so po oceni pripravile pecivo na pladnjih v površini nad 100 m^2. Pecivo so pripravili za samo prireditev in pogostitev ter za obvezni *šajdasn*, tj. popotnico vsem udeležencem *promicije*.

Takšno popotnico prejmejo tudi vsi vabljeni gostje v skedenj Škrabčeve domačije, ki bodisi predavajo ali pripovedujejo o svojem življenju in delu. Že nekaj let dobijo za popotnico glineni pekač z orehovo potico, v načrtu darilnih vsebin pa je bil tudi zavitek »Hrovaško pecivo 'šajdasn' – protokolarno darilo podjetja Riko hiše in Škrabčeve domačije«, ki vsebuje več vrst tradicionalnega peciva (Hazler 2005 b),[18] in pa darilni zavitek »Čokoladne pralineje.

[18] V elaboratu sta pojasnjena izročilo in namembnost piškotov, zbranih v darilnem zavitku: »Namembnost piškotov, *'šajdasna'*

Izročilo:

Pomembna sestavina ženitovanjske dediščine je obdaritev gostov – svatov, ki so po odhodu domov prejeli v dar kos ženitovanjske pogače. S tem so simbolično del praznovanja odnesli v svoje domove, da bi se obdržala duhovna povezanost svatov in bi se nadaljevalo življenje in

Protokolarna darila Riko Ljubljana d.o.o., Riko hiše d.o.o., Škrabčeva domačija Hrovača«, ki bi bil del širše darilne ponudbe podjetnika Janeza Škrabca (Hazler 2007). Oba vsebinska programa darilnih ponudb trenutno mirujeta,[19] občasno se s seznama jedi Ribniške doline za zaključene družbe na Škrabčevi domačiji pripravljajo le jedi iz elaborata »Kulinarična dediščina Ribniške doline. Recepti vsakdanjih in prazničnih jedi« (Hazler 2005 a).[20]

---

rojevanje novih sorodstvenih povezav ter s tem ohranjevanje in ustvarjanje novega življenja. Takšno obdarovanje je bilo razširjeno v nekaterih slovenskih pokrajinah, med drugim tudi v Ribniški dolini, ki ga še danes poznajo pod imenom 'šajdasn'. Ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja so pogače vse pogosteje nadomeščali piškoti različnih okusov in oblik, ki se v naši kulinariki splošno uveljavijo zlasti pod vplivom dunajske meščanke kuhinje. Odločilno vlogo v sem so imeli tudi razni izobraževalni in predvsem kuharski tečaji pa tudi izdajanje kuharskih knjig.

V setu Hrovaško pecivo, 'šajdasn', je zbranih šest vrst peciva, ki so ga hrovaške gospodinje spoznavale in sprejemale v svoje zbirke receptov pred in po 2. svetovni vojni. Današnje gospodinje so se ga naučile od svojih mater, znanje pa izpopolnjevale v kuharskih tečajih in s prebiranjem kuharskih knjig. Šest vrst peciva v setu je različnih po sestavinah, okusu in obliki, a skladnih po merilu. V njih se zrcalijo razsežnosti kulturnega izročila, spleta sodobnosti z izročilom in inovativnost – ustvarjalnost, kar med drugim simbolizira tudi poslovnost podjetja Riko-hiše in dejavnost Škrabčeve domačije.

Namembnost:

Hrovaško pecivo, 'šajdasn', je v prenesenem pomenu vez med bogatim kulturnim izročilom in ustvarjalno sodobnostjo. Namenjeno je vsem prijateljem in odličnim gostom podjetja Riko-hiše in Škrabčeve domačije, da ob zaključku poslovnih srečanj, svečanosti in prireditev odnesejo svoj 'šajdasn' kot popotnico dobre volje in iskrenih želja domov (Hazler 2005 b: 10-11).

[19] Oba darilna zavitka sta v mirovanju in jih v podjetju Riko hiše ne vključujejo v svojo darilno ponudbo. Skoraj v celoti je bil razvit darilni zavitek s čokoladnimi pralineji. V sodelovanju z Marinko Dobnik, lastnico Čokoladnega ateljeja Dobnik, so bili izdelane vzorčne pralineje z jedrom iz suhih sliv, ki so bile v preteklosti na Ribniškem zelo razširjene kot dodatek jedem ali kompotom. Izdelani so bili tudi vzorci darilne embalaže, vendar se lastnik ni odločil za to obliko. Zamisel je izkoristila lastnica čokoladnega ateljeja Dobnik, ki že nekaj let identične čokoladne pralineje s suhimi slivami prodaja pod imenom »Frančeve Čvešpe« (spletni vir: Čokoladni atelje Dobnik 2013).

[20] V elaboratu z 42 recepti je med drugim zapisana metoda dela (izsek): »Recepte smo zbirali med starejšimi prebivalci Ribnice, Hrovače in Dolenje vasi. Nekatere jedi so navedene v različicah dvakrat ali trikrat, a smo jih kljub temu vključili v zapis kot kulinarične različice, saj so odsev hišne in krajevne kuhinje in so zato zanimive tako za raziskovalca kot za kuharskega mojstra. Nekaj jedi je izrazito ribniških, nekaj je poznanih tudi drugod. Imena jedi so zapisana v govorici informatorjev. Ker so dovolj razumljiva, jih nismo prevajali v knjižno slovenščino, saj bi se s tem izgubil lokalni pomen in prepoznavnost jedi.« (Hazler 2005 a: 2).

Slika 13: Plastična škatla s pecivom je značilna podoba sodobnega »šajdasna«; v njej je manj pokvarljivo tradicionalno in sodobno pecivo (foto: V. Hazler, 1. 7. 2005).

Slika 14: V prostorni garaži domačije Ivana Prelesnika iz Hrovače so gospodinje zbirale podarjeno pecivo za nedeljsko *promicijo* – novo mašo (foto: V. Hazler, 1. 7. 2013).

Za konec zapisa o Hrovači, vasi fižola in zabave, je potrebnih še nekaj besed o družabnih Hrovačanih, torej moškem delu prebivalstva. Svoje veščine košnje s koso, izdelovanja lesenih grabelj, kuhanja slivovega žganja, pridelave jabolčnika in celo pristnega domačega vina predstavljajo na prireditvah skoz ves letni vaški cikel družabnosti. O širini in oblikah družabnosti in gostoljubnosti se rada razgovorita glavna organizatorja in zabavljaška lika vaških prireditev, Ivan Prelesnik, sicer Dragov Ivan, in pa Franc Petek, ki v izvirnem ribniškem narečju pojasnjujeta vse glavne dogodke v vasi.

Slika 15: Svečani sprejem gostov pred Škrabčevo domačijo. Od leve stojijo Franc Petek, Ivan Prelesnik, Janez Drnovšek in za njim Janez Škrabec (spletni vir: Škrabčeva domačija – fotogalerija, 2013).

Med drugim je bilo iz njunih ust in drugih, humorja veščih pripovedovalcev slišati modrosti, ki jih opisno predstavljamo v knjižnem jeziku. Moški vsako letu upajo, da bo izabela pred hišo ali pred kozolcem vendarle dozorela za iztis nekaj litrov pristnega domačega vina. Če pa vina ne bo, jim je na voljo znana hrovaška gostilna »Pri Lobajnarju«, ki stoji v bližini hrovaško-ribniškega pokopališča in je ime dobila prav zaradi te lege.[21] Vsi pa prisegajo na *ribnčana*, ki menda še naprej dobro napenja in bistri um, zato »ugledni hrovaški farmacevt« priporoča: »O uporabi ribnčana se ne posvetujte

[21] Uradniki iz Upravne enote Ribnica lastniku niso dovolili na pročelje gostilne obesiti izveska z imenom »Gostilna pri Lobajnarju«, temveč primernejše ime »Gostilna pri Andoljšku, Primož Andoljšek s. p.«.

z zdravnikom, ampak pridite v Hrovačo na Fižolov dan!« (Hazler TZ, 25. 8. 2012).

Slika 16: Prireditev Fižolov dan v središču Hrovače (spletni vir: Fižolov dan, 2013).

4. Škrabčeva domačija. Zgodovinska in sodobna podoba

V nadaljevanju predstavitve Hrovače je strnjeno opisana Škrabčeva domačija, ki je v zadnjih letih najpogostejše središče različnih oblik družabnega življenja v vasi in Ribniški dolini. V raziskavi obravnavana Kersničeva ključavničarska delavnica je pred leti lastniško postala del Škrabčeve domačije, podobno kot sosednja Boštjanova domačija, ki jo je Janez Škrabec pred leti odkupil in prenovil v sodoben turistični objekt.

Slika 17: Sodobno prenovljena Kersničeva kovačnica – ključavničarska delavnica (foto: V. Hazler, 10. 10. 2008).

Škrabčeva domačija od leta 1996 ustvarja živahno kulturno, poslovno in vse bolj tudi turistično podobo Hrovače, Ribnice in Ribniške doline. V njej se je leta 1844 rodil znameniti jezikoslovec 19. stoletja, Stanislav Škrabec, njegov daljni sorodnik, poslovnež svetovnih razsežnosti, Janez Škrabec, pa je s premišljeno vodeno obnovo domačije in v zadnjih letih še drugih sosednjih domov in obrtniških poslopij, podaril kraju, dolini in slovenski kulturi enega pomembnejših spomeniško obnovljenih ambientov z živahnim poslovnim in kulturnim življenjem, ki so povsem primerljivi s podobnimi dosežki v Evropi in drugod po svetu.

Slika 18: Hrovača 37 (prej Hrovača 43). Sodobno prenovljena Boštjanova domačija, kjer so urejeni bivalni prostori za goste (spletni vir: Škrabčeva domačija – Boštjanova hiša, 2013).

Začetki tega velikega projekta, ki ga je v celoti gmotno podprl Janez Škrabec, segajo v leto 1996, ko je konec septembra skupaj s sodelavci ob pripravah na slovesnost v spomin na 80. letnico smrti svojega sorodnika, jezikoslovca patra Stanislava Škrabca (1844–1918) sestavil delovno skupino za obnovo Škrabčeve hiše v Hrovači. S tem je stekla prva faza obnove Škrabčeve domačije, ki je v presledkih potekala dobrih deset let. V delovno skupino so bili povabljeni strokovnjaki,[22] ki so s svojimi referencami zagotavljali, da bo prva faza obnove domačije potekala strokovno kakovostno in učinkovito.[23] Z

[22] V skupini so sodelovali projektant Božidar Rot, dipl.inž. arhitekt, nadzornik gradbenih del, Anton Tanko, dipl.inž. gradbeništva, lastnik podjetja »Grafit«, Milan Henigman, gradbeni tehnik, predstavnik lastnika hiše, Stane Klun, kustos ribniškega muzeja in odgovorni konservator, Vito Hazler, dipl. etnolog in umetnostni zgodovinar.

[23] Nosilci obnove Škrabčeve domačije so se dogovorili, da se bo obnova začela pri hiši, nato kašči, kozolcu, skednju in svinjaku. Izbran je bil tudi koncept namembnosti domačijskih stavb, ki je predvidel muzejsko postavitev v desnem in lastnikovo stanovanje v levem delu hiše, konservatorsko obnovo in muzejsko ureditev kašče in kozolca in glede na dotrajanost popolno rekonstrukcijo skednja in svinjaka. Koncept obnove in ureditve je sprva sledil angleškemu modelu in situ ohranjene "žive zgodovinske kmetije" (*living historical farm*), ki pa

odmevno svečanostjo, ki je bila po številu obiskovalcev in celo po scenariju podobna svečanosti iz leta 1921, ko so na pročelju hiše odkrili Franceta Kralja globoki relief patra Stanislava Škrabca, so se končala dveletna obnovitvena dela hiše, postavljena je bila ambientalna muzejska zbirka in sodobno je bilo urejeno lastnikovo stanovanje.

Prva faza obnove Škrabčeve domačije je bila namenjena predvsem hiši z nekdanjim hlevom ter pripadajočim okoliškim zemljiščem; bila je uvod v popolno obnovo bližnje lesene kašče in kozolca na kozla ter rekonstrukcijo lesenega skednja in svinjaka, ki sta dobila povsem sodobni funkciji. Prvi je postal osrednje kulturno in poslovno promocijsko središče domačije, drugi pa je del lastnikovega stanovanja in se je kot lesena savna odlično vključil v domačijski ambient. Podlaga vsemu načrtovanju fizične obnove in tudi določanju novih programskih vsebin so bili konservatorski program in številni drugi programski dokumenti, ki jih je večinoma pripravil odgovorni konservator (glej tudi Hazler 1999).[24]

---

se pozneje ni povsem uveljavil, ker so prevladale nekatere druge promocijsko poslovne vsebine, ki jih je z razvojem same obnove vse jasneje zagovarjal lastnik. Domačija je postala javni objekt, odprt za obiskovalce, redno pa jo vzdržuje in nadzoruje v podjetju Riko Ribnica zaposleno osebje.

[24] Konservatorski program je predvidel koncept obnove po modelu »varovanje spomenika in situ s prilagojeno namembnostjo«. Konservator je pri tem upošteval predloge in želje lastnika po preureditvi stanovanjskega dela stavbe v muzej z ambientalno postavitvijo in ureditev nekdanjega hleva v lastnikovo stanovanje. Izbran je bil časovni okvir za predstavitev muzejskega dela stavbe, in sicer čas do 2. svetovne vojne. Pri obdelavi in vrednotenju gradiva (pisni viri, slikovno gradivo, pripovedi Stanislava Škrabca, lastna opažanja in zapiski) je konservator uporabil metodo vrednotenja, ki se šele uveljavlja v spomeniškem varstvu in je blizu etnološkemu vrednotenju kulturnih sestavin. Merila so bila naslednja:

1. Splošni kulturni pomen: na domačiji se je rodil pomemben slovenski jezikoslovec, pater Stanislav Škrabec (1844–1918).

2. Prostorski pomen: domačija ima zanimivo prostorsko zasnovo, ker so poslopja razporejena v gruči okrog osrednjega dvorišča. Zasnova izvira iz srede 19. stoletja.

3. Zgodovinski ali časovni pomen: domačija je odličen vir za poznavanje gospodarskega in prostorskega razvoja vasi ob koncu 19. in prvih štirih desetletjih 20. stoletja. Njen gospodarski in gradbeni razvoj se je ustavil pred več kot 50. leti, zato so domačijske stavbe ohranile večino značilnosti spred pol stoletja.

4. Etnološko-socialni pomen: ohranjen je večji del stavbne opreme, orodij in naprav, ki dokumentirajo gospodarsko in življenjsko raven srednjega kmeta, rejca in preprodajalca konj ter govedi. V tem pogledu je domačija pomembna tudi kot okolje, v katerem je odraščal slovenski jezikoslovec pater Stanislav Škrabec.

5. Likovni ali estetski pomen: domačijske stavbe krasi več likovno zanimivih sestavin, ki so jih izdelali mojstri kamnoseške, tesarske, zidarske, kleparske in mizarske obrti.

6. Gradbeno razvojni pomen: vse domačijske stavbe ohranjajo značilnosti stavbarstva Ribniške doline od 30. let 19. do 70. let 20. stoletja.

Da bi bolje razumeli potek obnove Kersničeve ključavničarske delavnice oziroma – po konservatorski terminologiji – prezentacije, navajamo nekaj dejstev o zgodovini in razvoju domačije od virom dosegljivih prvih pojavnih oblik do današnje podobe in krajši generacijski razvid družine Škrabec, ki se je iz zaselka Škrabče na Blokah ob koncu 18. stoletja preselila v Hrovačo.

4.1. Razvoj domačije v zgodovini

Škrabčeva domačija leži v ožjem jedru Hrovače, na najopaznejšem mestu ob osrednjem križišču vaških cest. Domnevno je bil domačijski prostor poseljen že v 17., zanesljivo pa v 18. stoletju. Organizacija prvotne poselitve je bila drugačna od današnje; zanesljivo je le prvotna hiša stala na mestu današnje, medtem ko ni mogoče povsem natančno določiti lege drugih poslopij.

Na osnovi analize stare avstro-ogrske vojaške karte s konca 18. stoletja, franciscejskega katastra iz leta 1825, reambuliranih katastrov iz druge polovice 19. stoletja in katastrskih in temeljnih topografskih načrtov iz zadnje četrtine 20. stoletja je mogoče ugotoviti, kakšen je bil prostorski in stavbni razvoj Škrabčeve domačije.

Iz navedenih virov je mogoče sklepati, da je bil domačijski prostor poseljen že pred letom 1825. Razvoj današnje podobe domačije sega v 30. leta 19. stoletja, ko so temeljito prenovili staro stanovanjsko hišo skupaj s podaljškom v goveji in konjski hlev. Nekaj let pozneje so postavili skedenj in kozolec, nato kaščo in nazadnje svinjak.

Natančno sta datirani le hiša, ki ima na kamnitem vodnem portalu vklesano letnico 1834, in lesena kašča, ki ima na prečnem tramu vrezano ime lastnika, letnico postavitve in hišno številko: *Anton 1838 Shrabdz N 14.*
Skedenj je po oceni nastal okrog leta 1835, le nekaj let za njim kozolec in na začetku 20. stoletja še svinjak.

4.2. Škrabčev rod v Hrovači

Škrabčev rod izvira z Bloške planote iz kraja Škrabče pri Novi vasi. V Hrovačo so se preselili v prvi polovici 19. stoletja, ko je podjetni Anton(?) Škrabec[25] kupil domačijo na sedanji hišni številki Hrovača 1. Sredi 19. stoletja se je njegov potomec Andrej priženil na sedanje posestvo, na domačijo Hrovača 42 (prej Hrovača 14)

Škrabčeve so Hrovačani imeli za podjetne gospodarje. V drugi polovici 19. stoletja so prekupčevali s konji, ki so jih za potrebe osvajanj Južne Amerike prodajali v Trst in druga severna obmorska pristanišča. Konje so večinoma kupovali v Karlovcu, doma so jih nekaj mesecev redili in nato prodali naprej. Takrat je bila trgovina s konji najdonosnejša in družina se je povzpela med gospodarsko najuspešnejše vaščane.

S trgovino se je širil tudi njihov krog poznanstev. Nekateri družinski člani so se poročali v krajih kupčevanja, zlasti s tamkajšnjimi uspešnimi trgovci in posredniki. Na ta način se je Škrabčev rod razširil tudi v Karlovec, Trst in Gorico.

Ob uspešnem trgovanju s konji so Škrabci obdelovali še posestvo s 30 ha zemlje. Polovica je pripadala gozdu, drugo so bile njive, travniki in pašniki.

V 60. letih 19. stoletja je povpraševanje po konjih upadlo. Zato se je eden najuspešnejših gospodarjev, Anton Škrabec, preusmeril v prirejo goveje živine, ki jo je kupoval in prodajal po podobnih trgovskih poteh kot konje. Najboljše živali so prodajali za zakol v Gorico, kjer je »živela gospoda, ki je vedela, kaj je dobro«, slabše pa v delavski Trst. Pridelovali so tudi prvovrsten fižol *ríbnčan*, ki se je odlično prodajal na Gorenjskem, v Karlovcu, Gorici in Trstu.

Anton Škrabec je zglednim obdelovanjem zemlje in trgovanjem utrdil gospodarsko moč kmetije. Kljub številni družini je zmogel šolati sinova Mihaela in Stanislava. Slednji je študiral teologijo in postal, po oceni sodobnega jezikoslovca Jožeta Toporišiča, eden najpomembnejših jezikoslovcev druge polovice 19. stoletja na Slovenskem.

Za Antonom je posest prevzel sin Janez, ki je imel 13 otrok. Zadnji dokaj uspešen gospodar je bil Mihael Škrabec, ki pa se izrazito usmeril v kmetovanje, mnogo manj v trgovino. Z njim se je ob koncu 40. let 20. stoletja

[25] Stanislav Škrabec, sicer oče zdajšnjega lastnika domačije, Janeza Škrabca, je bil pri raziskavi glavni informator. Hišno pripovedno izročilo sega globoko v 20. in celo v 19. stoletje. V družinskem spominu ostaja pripoved o selitvi iz zaselka Škrabče v Hrovačo, zbledel pa je spomin na ime prvega naseljenca – predvidevajo, da je bil Anton, vendar podatek ni zanesljiv.

sklenila uspešna razvojna pot Škrabčeve domačije. Nasledniki so opustili kmetovanje in se zaposlili v različnih službah. Med poslovno najuspešnejšimi je bil Stanislav Škrabec, pranečak patra Stanislava. Med drugim je postal direktor podjetja RIKO in poslovno nadarjenost je prenesel na sina Janeza, ki izjemno uspešno nadaljuje trgovsko in poslovno dejavnost Škrabčevega rodu.

4.3. Opis domačijskih stavb

Opisi domačijskih stavb temeljijo na stanju pred obnovitvenimi, prenovitvenimi in izvedenimi rekonstrukcijami (skedenj, svinjak – savna) ter na njihovi današnji podobi in namembnosti.

Stanovanjska hiša

Stanovanjska hiša je zasnovana kot pritlična zidana hiša z ohranjeno črno kuhinjo in s podaljškom v hlev.[26] Desni stanovanjski del hiše je ohranil prvotno tlorisno podobo in prostore z značilno notranjo opremo. Obsega vhodno vežo, *hišo* (velika soba), *kambro* (manjša soba), kuhinjo, *špajz* (shrambo), povsem vkopan *kevdrček* (klet) z loputnim vhodom iz veže in prostorno podstrešje z leseno sobo. Levi del pritličja je prvotno obsegal večji goveji in manjši konjski hlev; manjšega so na začetku 20. stoletja preuredili v stanovanje za neporočeno sorodnico. Med letoma 1996 in 1998 so ves ta del hiše preuredili v lastnikovo zasebno stanovanje.

Vsa hišna pročelja so ometana z gladko zaribanimi ometi in pobeljena v rumeno-oker (fasadna polja) in beli (obrobe oken, strešni zidci) barvi, cokel pa je siv. Glavno in obenem dvoriščno pročelje krasi prvotni in iz temnega apnenca klesan vhodni portal z letnico 1834. Nekdanja dotrajana vhoda v hlev in stanovanje sta nadomestila v celoti lesena vhoda, ki se odpirata v vhodno vežo in v osrednjo dnevno sobo (nekdanji goveji hlev); ta je z ožjimi vrati povezana z zaprtim dvoriščem in na njegovem robu postavljeno savno.
Desno in na cesto najbolj izpostavljeno desno pročelje poudarjajo tri okna[27] v pritličju in dve v podstrešnem delu ter v sečišču diagonal vgrajen globok

[26] Podobnih stegnjeno zasnovanih domov je nekaj še ohranjenih v Hrovači in drugih krajih Ribniške doline.

[27] Zasnova hiš s tremi okni v pritličju je pogosta pri vseh starejših hišah v Hrovači in tudi drugod na Ribniškem in Kočevskem. Zato se je Hrovače in domnevno tudi drugih vasi oprijel vzdevek »vas s tremi okni« ali »Dorf mit drei Fenstern«, kakor so to gradbeno posebnost hiš imenovali sosednji Kočevarji.

reliefni portret patra in jezikoslovca Stanislava Škrabca, sicer kiparska umetnina Franceta Kralja iz leta 1921.[28]

Nekdanja prevladujoča ribniško-kočevska gradbena tradicija se na hiši kaže zlasti v zasnovi strehe in nekaterih dodatkih. Somerna dvokapna streha s čopom na cestni strani je prekrita z značilnim dvojnim zareznikom, ki so ga množično izdelovali v znani ribniški opekarni ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja. Robovi strešnih kril so zaščiteni z lesenimi vetrnimi letvami, kakršne imajo še zdaj skoraj vse starejše hiše in gospodarska poslopja – nekatere vetrne letve so še lesene, druge so že izdelane iz pocinkane pločevine. Iz strešnega krila nad zadnjim pročeljem izstopata iz glinene opeke pozidana dimnika, ki še imata ohranjena izstopajoča zidca, ostanek nekdanjega načina zaščite pred zamakanjem na slamnatih strehah.

Kašča

Kašča je pritlična, v celoti lesena stavba, sestavljena iz osrednjega shrambnega jedra in obodnega plašča. Na levi strani se kašče od srede 20. stoletja drži prislonjena lesena drvarnica, ki jo prekriva podaljšek levega oziroma južnega strešnega krila. Jedro kašče iz brun in sohe skeletnega lesenega oboda so postavljene na kamnitne podstavke, tako da les ni nikjer v neposrednem stiku z zemljo in je tako dobro zavarovan pred trohnenjem.

Jedro kašče za shranjevanje žit, koruze, suhih mesnin, fižola in drugih dobro posušenih pridelkov je skoraj kvadratastega tlorisa in zgrajen iz masivne kladne konstrukcije smrekovih plohov (okrog 7,5 cm), ki so na vogalih povezani z utori lastovičjega repa. Položen je na smrekove talne plohe, ki se za več kot za meter podaljšajo čez vhodni prag proti zunanjemu skeletnemu plašču. Strop v jedrnem delu kašče je sestavljen iz dvojno položenih desk in sredinskega prečnega trama, ki ga na čelni strani krasi napis:

Anton 1838 Shrabdz N 14

V prostor se odpirajo enokrilna vrata, ki so z lesenima tečajema vpeta v kladno steno brun. Zaklepajo se s kovaško izdelano ključavnico, ki utegne biti enake starosti kot sama kašča. V prostoru so ob stenah še ohranjeni leseni *košti*, to so preproste pregrade za shrambo žit in drugih posušenih pridelkov.

Kaščo in pripojeno drvarnico pokriva nesomerna dvokapna streha, pokrita z opečnim zareznikom. Ostrešje je izvedeno v preprosti konstrukciji

[28] Relief so odkrili tri leta po smrti patra Stanislava Škrabca. Podobno zasnovan pročelni okras so na primer leta 1923 odkrili na Dimnikovi hiši v Trbovljah in ga posvetili v spomin tam živeči gostilničarki in zavedni Slovenki, Ani Dimnik, imenovani tudi »slovenska mati«.

opornikov in šperovcev, ki so podobno kakor na hiši obiti z deskami, na katere so privezovali slamo, kar je ena od značilnosti ribniškega kritja streh s slamo. Tudi na kašči so robovi strešnih kril zaščiteni z lesenimi vetrnimi letvami.
Posebnost kašče je *dera*, vgrajena na podstrešno stran dvojnega lesenega stropa, ki je podobna velikemu predalu s koleščki, da jo je mogoče s posebno tračno lestvijo in drogom izvleči pred kaščo in nato ob lepem vremenu v njej sušiti proso, pšenico, koruzo, fižol in podobno.

Skedenj

Skedenj je največja gospodarska zgradba domačije. Nastal je okrog leta 1835. Zgrajen je iz obodne skeletne konstrukcije, ki je obita z dvojno položenimi in pokončno pritrjenimi deskami in krajniki. V levi del dvoriščnega pročelja so vgrajena velika drsna vrata, ki tečejo s koleščki po vodoravno pritrjenih žlebastih tirnicah. Osrednji del skednja je pod. Levo in desno ga obdajata ozka *prideuka*, imenovana tudi *šupa,* za seno in slamo, vzdolž zadnje (severne) strani pa je ozka *ta mala šupa*. V desni del pročelja so vgrajena pokončna enokrilna vrata, ki se odpirajo v *šuplo*, prostor za vozove in večje poljedelske naprave.

Pod kvadratastega tlorisa je zgrajen iz kladne konstrukcije žaganih plohov, ki se na vogalih povezujejo z utori lastovičjega repa. Tla so iz smrekovih plohov, stropa ni. V zadnjo steno je vrezana manjša kvadratasta lina za vtikanje predolge *štange* (oje), kadar so voz z žitom pripeljali na pod. Posebnost poda je tudi vodoravno pritrjen drog za oporo dekletom, ko so z nogami mela proso.

Ostrešje je izvedeno v trapezasti konstrukciji. Na prečne razpirale so položene deske, t. i. *glajt*, kamor so tudi spravljali seno. Somerna dvokapna streha je prekrita z dvojnim opečnim zareznikom (rumenkasti ribniški zareznik). Robovi strešnih kril so zaščiteni s pocinkano pločevino, po obnovi poslopja so, podobno kot na drugih stavbah, leseni.

Kozolec

Kozolec, *kozuc*, je sestavljen iz dvojnega in enojnega kozolca. Postavili so ga okrog leta 1835 na način, ki je bil v Ribniški dolini in sosednjih pokrajinah takrat že dokaj razširjen: po zasnovi dvojni kozolec *na kozla* ima dva para oken, medtem ko ima enojni ali stegnjeni del kozolca le dve okni in je na vzhodni strani podprt s poševnima opornikoma. Nosilni stebri stojijo na kamnitnih podstavkih, le krajši deli opornikov so zabiti v zemljo. Vetrovom in padavinam najbolj izpostavljeni vzhodni boki dvojnega dela kozolca in oba zatrepa so obiti s pokončno pritrjenimi deskami. Kozolec je prekrit z dvojnim

opečnim zareznikom in tudi tu so robovi strešnih kril zaščiteni z lesenimi vetrnimi letvami. Posebnost je povsem vkopana klet za hrambo različnih vrst gomoljnic.

Svinjak

Stari svinjak je stal na mestu današnje savne. Ob začetku sodobne obnove in prenove Škrabčeve domačije je že tako propadel in zarasel z grmičevjem in drevjem,[29] da obnova ni bila več mogoča. Zgrajen je bil iz kladne konstrukcije žaganih smrekovih plohov, ki so se na vogalih povezovali z utori lastovičjega repa. Obsegal je le večja hlevčka z vratci in krmilnimi linami na pročelni strani. Somerna dvokapna streha je bila prekrita z opečnim zareznikom.

Današnja lesena savna le po izvedbi kladne konstrukcije brun, veznih utorih in dvokapni, z dvojnim zareznikom prekriti strehi, spominja na stari svinjak. Po prostornosti je občutno večja, vendar njena podoba ne ruši prostorske usklajenosti domačije, saj je bila postavitev v prostor premišljeno načrtovana.[30]

4.4. Nove pridobitve

Iz vidika lastništva je Škrabčeva domačija po letu 2006 pridobila še dve domačijski enoti, in sicer nekdanjo ključavničarsko delavnico v sestavi Kersničeve domačije in v celoti Boštjanovo domačijo (Hrovača 37, prej Hrovača 43) , vključno s hišo in hlevom v njenem podaljšku in skedenj. V nadaljevanju je predmet našega zanimanja predvsem Kersničeva ključavničarska delavnica, ki je od leta 2008 preurejena v sodoben galerijski prostor.

[29] Zaradi zaraščenosti ga geometri ob izmeri domačijskega zemljišča za geodetski načrt (očitno) niso opazili in ga kot edino stavbo niso vrisali v načrt.

[30] Arhitekt je pripravil načrt za povsem neopazen leseni objekt s preprosto dvokapno streho. Smrekovi plohi, ki so vodoravno vgrajeni v sistem kladne konstrukcije, se na vogalih povezujejo z utori lastovičjega repa. Les ščiti le naravna patina. Notranjost je urejena v slogu skandinavskih savn.

5. Kersničeva ključavničarska delavnica sredi Hrovače

Kersničeva ključavničarska delavnica je postavljena v drugo osrednje hrovaško križišče, kjer se ceste razcepijo proti Ribnici, Goriči in Nemški vasi Dolenji vasi in Otavicam. Zaradi pomembne prostorske lege v osrednjem križiščnem delu Hrovače jo predstavljamo iz prostorskega in stavbnega vidika.

5.1. Prostorski in stavbni pomen delavnice

Nekdanja Kersničeva ključavničarska delavnica oziroma v promocijskem seznamu Škrabčeve domačije danes imenovana kovačnica (spletni vid: Škrabčeva domačija – Kersničeva kovačnica, 2013),[31] stoji v drugem osrednjem vaškem križišču, kamor so z ožjimi pročelji obrnjene hiše, vključno z Boštjanovo in Škrabčevo. Le kovačnica se na križišče navezuje z daljšim glavnim pročeljem in tako skupaj z drugimi stavbami tvori slikovit vaški ambient večinoma pritličnih stavb, nekaj okrasnih vrtov, lesenih in kovinskih plotov ter živih mej z ligustrom in prirezanim smrečjem, ki s tem križiščne ceste ostro omejujejo in določajo skoraj popoln križiščni vzorec, ki se od začetka 19. stoletja ni bistveno spremenil. Zato je ta del Hrovače prostorsko tudi najpomembnejši in prav Kersničeva delavnica ima v tem prostoru pomembno povezovalno vlogo. Zato je povsem primerno, da je tudi po t. i. razvojni prenovi obdržala vsaj svojo značilno stavbno maso in vsaj (od daleč) tudi prepoznavne arhitekturne obrise.

Kersničeva ključavničarska delavnica je po zasnovi manjša zidana stavba, ki nima zelo opaznih arhitekturnih kvalitet. Njen pomen je, kakor je že bilo opozorjeno, predvsem prostorski, saj zavzema osrednji položaj v ožjem vaškem središču in, podobno kot vse sosednje stavbe, določa značilne

[31] V naši predstavitvi smo izbrali nekoliko daljše in celo manj praktično ime »ključavničarska delavnica«, zato jo večkrat imenujemo kar »delavnica«. Imenovanje »kovačnica« je preozko, saj se je že Leopold Kersnič starejši bolj posvečal ključavničarskim kot pa samo kovaškim izdelkom. Njegove veščine so zgledno prevzeli vsi njegovi nasledniki in v tej smeri se je delavnica tudi razvijala in širila svojo dejavnost. Delovni zvezek Antona Kersniča iz let 1886–1901 je zgovoren dokaz o izrazito ključavničarski dejavnosti obravnavane obrtniške delavnice. Z Leopoldom Kersničem mlajšim se je dejavnost delavnice razširila tudi na popravilo motornih koles in nekaterih drugih dvomotornih strojev.

poselitvene črte ob križišču cest. Zato je stavba za Hrovačo dejansko nenadomestljiva in bi kakršno koli neustrezno poseganje v njene prostorsko in gradbene značilnosti razvrednotilo njen pomen in okrnilo spomeniški značaj vasi.

Slika 19: Središče vasi s Kersničevo delavnico (levo) in Petkovo hišo ter Škrabčevo hišo (foto: V. Hazler, 30. 8. 2007).

Tudi pred zadnjo »razvojno prenovo« je stavba obsegala en sam obokan prostor s kovaškim ognjiščem levo od vhodnih vrat. Glede na okoliško zemljišče je prostor nekoliko poglobljen, tako da skoz glavni in edini vhod, ki je postavljen bolj na desno stran dvoriščnega pročelja, v prostor vstopimo po betonski klančini nizkega naklona.

Levo od vhodnih vrat so ob desnem (severnem) ožjem pročelju speljane kovinske stopnice do podstrešja, kjer so nekoč hranili seno, pozneje pa raznovrstno šaro, strešno opeko, ostanke lesenih pokrovov in podobno.

Slika 20: Dvoriščno pročelje Kersničeve ključavničarske delavnice (foto: V. Hazler, 30. 8. 2007).

Slika 21: Podstrešje delavnice z ostrešjem v konstrukciji trapezastega povezja in ostanki sena spred več desetletij (foto: V. Hazler, 30. 8. 2007).

Slika 22: Notranjost Kersničeve ključavničarske delavnice pred obnovo, ko so bili še v celoti ohranjeni delovni pulti, številna orodja in naprave (foto: V. Hazler, 18. 4. 2006).

Slika 23: Notranjost delavnice z novejšim kovaškim ognjiščem in kovaškim nakovalom, *ampusom,* v ospredju (foto: V. Hazler, 18. 4. 2006).

Na osnovi dostopnih primerljivih virov, zlasti fotografij in posnetkov iz leta 1921, ko so na sosednji Škrabčevi hiši vzidali relief Stanislava Škrabca, se vsaj zunanja podoba, zelo verjetno pa tudi notranjost ključavničarske delavnice in kovačnice nista bistveno spreminjali. Zato so tudi so nosilci obnove v letih 2007 in 2008 uveljavljali načelo ohranitve čim več prvobitnih oblikovnih in konstrukcijskih značilnosti delavnice, čeprav se je ta koncept med samo »razvojno prenovo« izrodil v prid pretirani posodobitvi, kar je posledica samovoljnih odločitev arhitekta, ki so bile v nasprotju s predhodno izdelanimi usmerjevalnimi (Hazler in Bogataj, 2007) in konservatorskimi izhodišči (Hazler 2007 b).[32]

V obeh izhodiščih je bilo namreč zapisano , da bo delavnica po obnovi sicer preurejena v sodoben protokolarni, razstavni in prireditveni objekt, vendar s priporočilom, da se načrtujejo le najnujnejši posegi, ki ne bodo posegali v tlorisni niti višinski gabarit niti v zasnovo njene notranjosti, ki jo poudarjata dva kamnita stebra in nanju navezan sistem obokov tipa čeških kap. Edina korenitejša posega naj bi bila rekonstrukcija prvotne strehe s strešnimi zidci, *ksimsi*, v malti (profil 1/4 kroga) in statična sanacija stavbe, vključno s hidroizolacijo (Hazler in Bogataj 2007: 2–3; Hazler 2007 b: 27 – 29). Toda arhitektu se je posrečilo delavnico obrtniško pretirano izpopolniti (beri: *speglati*), s čimer se je izgubila avtentična pričevalnost nekdanjega obokanega hleva in iz njega preurejene ključavničarske delavnice. Takšne posodobitve nista bili v Ljubljani deležni niti Picerija Laterna (Ljubljana-Vič) in Galerija Equrna, sicer prvotno obokana konjska hleva za konje furmanov, ki so z vozovi s tržaške ali drugih zahodnih smeri dovažali in odvažali blago za oskrbo Ljubljane.

Kersničeva ključavničarska delavnica je zaradi zadnjih izrazito olepševalnih posodobitev zgubila del svoje dediščinske pričevalnosti. Njena zunanja in notranja podoba sta zdaj likovno pretirano estetski in prav zaradi tega tudi moteči. K takemu vtisu prispeva še povsem posodobljena betonska *šterna* oziroma napajalno in pralno korito iz leta 1926, ki jo je arhitekt ob zadnji prenovi preoblekel v marmornati plašč z oblikovalsko pretirano nadgrajeno pipo v obliki odprtega zmajevega žrela, česar pa korito prvotno nikoli ni imelo.

[32] Odgovorni konservator je zaradi takšnega ravnanja arhitekta nekajkrat protestiral pri pooblaščeni zastopnici lastnika, vendar brez uspeha, in stavba je »razvojno prenovljena« v izrazito modernističnem slogu, ki ne more biti v ponos etičnemu kodeksu arhitektov in prizadevanjem za ohranjanje kulturne dediščine na Slovenskem.

Slika 24: Podoba Kersničeve ključavničarske delavnice pred obnovo (foto: V. Hazler, 18. 4. 2006).

Slika 25: Podoba Kersničeve ključavničarske delavnice pred obnovo (foto: V. Hazler, 27. 8. 2007).

Slika 26: Vodno korito (*šterna*) pred Kersničevo ključavničarsko delavnico po »razvojni prenovi« (spletni vir: Škrabčeva domačija – Kersničeva kovačnica b, 2013).

Slika 27: Notranjost Kersničeve ključavničarske delavnice po temeljiti »razvojni prenovi« (spletni vir: Škrabčeva domačija – Kersničeva kovačnica – notranjost).

5.2. Gradbeni razvoj Kersničeve ključavničarske delavnice

Tudi temeljit pregled razpoložljivih slikovnih, grafičnih in opisnih virov nam ni postregel s trdnimi dokazi o nastanku in razvoju delavnice. Preprosto ni dovolj podatkov, kdaj so na mestu nekdanjega lesenega gospodarskega poslopja zgradili zidano in znotraj obokano stavbo. Primerjalna analiza kaže na sredo 19. stoletja, ko bi naj v vasi zgradili še nekaj zidanih stavb in podobno obokanih hlevov. Vse kaže, da je bil tudi v zidani stavbi najprej hlev in šele po priselitvi Kersničevih leta 1899 ključavničarska delavnica. Na misel o hlevski funkciji nas napeljujejo domneve domačinov (Hazler TZ 6. 9. 2007) in zazidani lini hlevskega tipa na severnem ožjem pročelju, ki sta dobro vidni v razpokanem ometu in kot stenski niši v notranjosti stavbe. Podobne line so verjetno bile na drugih stenah, vendar so jih ob preureditvi stavbe v delavnico vse presegla pokončna dvodelna in dvokrilna okna, ki so bila nujna za zahtevno ključavničarsko obrt. Omeniti velja še manjšo preureditev notranjosti okrog leta 1970, ko je zadnji ključavničar, Leopold mlajši, podrl staro zidano ognjišče s kovaškim mehom in postavil novo ognjišče s kovinskim ogrodjem in električnim razpihovalcem žarečega oglja.

Slika 28: Podoba Kersničeve delavnice leta 1921, na dan svečanega odkritja reliefne upodobitve patra Stanislava Škrabca na sosednji Škrabčevi hiši. Streha delavnice je bila že takrat prekrita z bobrovcem in na posnetku je dobro vidna oblika strešnih zidcev v profilu ¼ kroga (foto: J. Dornig, Kočevje, arhiv Škrabčeve domačije).

Slika 29: Podoba Kersničeve ključavničarske delavnice pred prenovo. Levo zadaj je sodobno prenovljena Prelesnikova (Dragova) hiša, ki je bila leta 1921 še pritlična in krita s slamo (foto: V. Hazler, 30. 8. 2007).

5.3. Kersničev rod kovačev in ključavničarjev

Kersničevi so s ključavničarsko in kovaško dejavnostjo povezani od konca 60. let 19. stoletja, ko se je Anton Kersnič (3. 9. 1845–2. 8. 1923) v Ljubljani izučil za *šlosarja,* ključavničarja. Po vrnitvi domov, na mežnarijo, Hrovača 3,[33] se je poročil z Marijo Andoljšek (17. 10. 1849–16. 12. 1925)[34] in v zakonu se jima je rodilo šest otrok: Polde, Janez, Karel, Marija, Liza in Ignac. Najstarejši sin Polde (Leopold) je šel po očetovih stopinjah in se tudi izučil za ključavničarja.

[33] Mežnarija je bila v cerkveni lasti. Pripadalo ji je nekaj hektarjev zemljišč, ki so jih Kersničevi obdelovali vse 20. stoletje, ko so opravljali cerkovniško službo z zvonjenjem poleti štirikrat (ob 4h, 7h, 12h in ob mraku »Ave Marija)« in pozimi trikrat na dan (brez zvonjenja ob 4h).

[34] Doma z domačije Hrovača 10.

Slika 30: Odtis pečata Antona Kersniča z logotipom v obliki štedilnika, kakršnih je mojster izdelal več deset za hrovaške in okoliške naročnike (Arhiv Muzeja Miklova hiša Ribnica).

Okrog leta 1880 je Alojz desno ob zidani hiši[35] prizidal obokano, *velbano*, delavnico,[36] kovačijo. Po dolini se je širil glas o njegovih ključavničarskih in kovaških spretnostih, saj je prvovrstno obvladal kovaško varjenje in se izkazal s kakovostnimi *šarherti*, štedilniki, in raznovrstnimi kovanimi ograjami za pokopališča idr. S ključavničarstvom je obogatel in si s prihranki leta 1899 od Gregorja Zobca kupil Šimanovo domačijo, Hrovača 20 (danes 35). Nekaj let pozneje si je v Mali Hrovači pozidal hišo (takrat Hrovača 29), kjer je živel do smrti. Pokopan je na hrovaškem pokopališču.

[35] Hiša je bila *zelo nobl* (tako jo je 6. 9. 2007 ocenil Alojz Kersnič, Hrovača 28), gosposkega videza, saj so jo sredi 19. stoletja menda gladili Italijani. Povsem dotrajano jo je leta 1995 kupil od cerkve Alojz Andoljšek, lastnik sosednje gostilne Pri Lobajnarju, za graditev nadomestne hiše za hčerko Petro in zeta Romana Žagar.

[36] Alojz Kersnič, 6. 9. 2007.

Slika 31: Nagrobnik Kersničevega groba na hrovaškem pokopališču, kjer so pokopani oče Anton, žena Marija in sin Ignac (foto: V. Hazler, 6. 9. 2007).

Leta 1899 je Šimanova domačija obsegala zidano hišo, zidano *štalo* pred hišo in kozolec ter skedenj v zaledju domačijskega zemljišča. Na domačijo se je preselil najstarejši Antonov sin Leopold (Polde), ki je nadaljeval s ključavničarsko in kovaško obrtjo. Na novo domačijo je prenesel cerkovniško službo, zato se je je oprijelo novo ime *Pri mežnarju*. Kersničevi so zidani hlev preuredil v ključavničarsko delavnico in leta 1903 je oče Anton prepisal lastništvo domačije na sina Poldeta, ki je nadaljeval z izdelavo kakovostnih štedilnikov in kovinskih pečatov za lesne trgovce.

Pred smrtjo je oče Anton napisal oporoko in ga (očitno) naslovil na svojega najstarejšega (in očitno tudi najljubšega) sina Leopolda. Naslovnik v besedilu ni naveden, a iz vsebine je mogoče razbrati, da gre za Leopolda (Poldeta), ker so se drugi Antonovi otroci poročili in se preselili zunaj Hrovače.

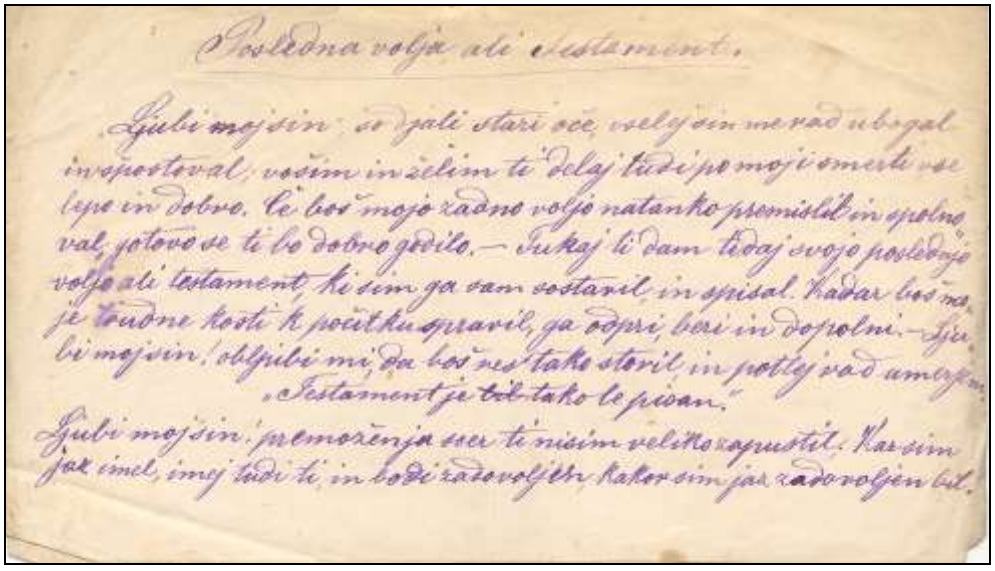
Poslednja volja ali testament.

Ljubi moj sin: so djali stari oče, vselej sin me rad ubogal in spoštoval, vošim in želim ti delaj tudi po moji smerti vse lepo in dobro. Če boš mojo zadno voljo natanko premislil in spolnoval, gotovo se ti bo dobro godilo. – Tukaj ti dam tedaj svojo poslednjo volja ali testament, ki sim ga sam sostavil, in spisal. Kadar boš moje trudne kosti k počitku spravil, ga odpri, beri in dopolni. –Ljubi moj sin, obljubi mi, da boš res tako storil, in potlej rad umerjem.

»Testament je takole spisan«

Ljubi moj sin, premoženja ti sicer nisem veliko zapustil. Kar sim jaz imel, imej tudi ti, in bodi zadovoljen, kakor sim jaz zadovoljen bil.

Slika 32: Prva stran oporoke (skupaj trije lističi) Antona Kersniča iz okrog leta 1923, domnevno naslovljene na najstarejšega sina Leopolda (Arhiv Muzeja Miklova hiša Ribnica).

Celoten prepis besedila se glasi:

Poslednja volja ali testament

»Ljubi moj sin« so djali stari oče, vselej sin me rad ubogal in spoštoval, vošim in želim ti delaj po moji smerti vse lepo in dobro. Če boš mojo zadno voljo natanko premislil in spolnoval, gotovo se ti bo dobro godilo. – Tukaj ti dam tedaj svojo poslednjo voljo ali testament, ki sim ga sam sostavil, in spisal. Kadar boš moje trudne kosti k počitku spravil, ga odpri, beri in dopolni. –Ljubi moj sin, obljubi mi, da boš res tako storil, in potlej rad umerjem.

»Testament je takole spisan«

Ljubi moj sin, premoženja ti sicer nisem veliko zapustil. Kar sim jaz imel, imej tudi ti, in bodi zadovoljen, kakor sim jaz zadovoljen bil. Pot po kateri sim hodil je bila večidel težavna in nevarna, in vendar sem si vedno prizadeval pošteno hoditi, in mirno vest ohraniti. Kadar je dan pretekle, sem pomislil, kako sim ga obernil in dokončal. Če sem vidil, da sem premalo dobriga storil, sem bil drugi dan pridniši. Tako sem se od časa do časa lepega in dobriga po malem privadil. Kadar sem imel te in une reči zadosti, sem mislil, da imam preveč, in kadar mi je kaj manjkalo in hudiga blo, sem vse skerbi in težave Bogu izročil. Ljubi sin! Ta pot naj bo tudi tvoja. Boljše je dobro serce in čista vest, kakor pa bogastvo in hudobija zraven. Vse kar imajo ljudje na svetu, je pena in le malo časa terpi, to pa, kar človek lepiga in dobriga stori ostane zmirej, in gre znami v večno življenje. Ljubi sin! Dobro si zapomni moje zadne nauke, ki ti jih tukaj zapisane pustim. Prizadeni si, da boš

1./ Pobožen, to je da se boš vsigdar, koderkoli boš hodil, spominjal na ljubega Boga in na njegovo sveto voljo, in pri vsaki priložnosti v potrebi in veselju se k njemu, svojemu edinemu očetu, obernil in ga pomoči prosil. Kadar koli boš videl rumeno solnce izhajati in zahajati in mile zvezdice igrati, in kadar koli boš na polju in boš videl cvetlice cveteti in slišati tičke peti, oj spomni se na ljubega Boga in prosi ga, da te bo blagoslovil in ti bo srečo dal.
2./ Bodi tih in ponižen, kakor cvetlica v germiču.
3./ Varuj se hudobnih tovaršij, da se spridil ne boš.
4./ Bodi sramežljiv, čist in nedolžen, kakor si bil otročiček v naročju mojem.
5./ Bodi priden in pošten, in bodi z vsimi ljudmi dober in prijazen. Pomagaj vsakimu rad, kadar mu pomagati zamoreš.[37]

Leopold, oziroma po domače Polde (9. 11. 1873–8. 1. 1950) se je poročil s Frančiško (11. 12. 1883–11. 3. 1961), po domače Jausovo iz Brež. V zakonu se jima je rodilo sedem otrok: Leopold (Polde), Ivan, Anton (Tone), Alojz (Lojze), Marija (Micka), Francka in Ivanka.

Iz razpoložljivih virov je mogoče razbrati, da je Leopold uspešno nadaljeval očetovo ključavničarsko obrt. V uk je sprejel celo vajenca, kar dokazuje ohranjena Učna pogodba, sklenjena 24. 7. 1921 med mojstrom Leopoldom in Ivanom Kukoljem, posestnikom iz Marije Bistrice (hiša št. 95), »radi učne dobe ključavničarske obrti sina Petra Kukolje« za dobo treh let. V pogodbi so natančno navedene vse obveznosti mojstra in vajenca ter njegovega očeta.

Prepis prvega dela besedila:

Učna pogodba
Sklenjena med Leopoldom Kersnič ključavničarskim mojstrom v Hrovači štev. 20 Slovenija in Ivanom Kukolja posestnikom v Mariji Bistrici k. br. 95 Hrvatska, radi učne dobe ključavničarske obrti sina Patra Kukolja in sicer:
Ivan Kukolja se zavezuje, da se bode njegov sin Peter Kukolja učil 3 leta in sicer od 28. junija 1921 do 1924, ter da se bode pridno in pošteno zadržal ves čas.
Ivan Kukolja se zavezuje, da mi vsako leto izplača 1000 Kr (beri tisoč kron) za hrano in 50 liter vina in polovico prispevka za bolniško blagajno.
Vino bode kot plačilo za učnino. Obleko, obutev in perilo oskrbi tudi skozi cela 3 leta.
Ako bo tudi obrtno nadaljevalno šolo obiskoval trpi vse stroške kar jih v tekom 3 leta pride. Plača se za vsako leto sproti.
Pomagati mora tudi sin Peter ob času košnje zunaj posebno pri senu.

[37] Prepisal V. Hazler, 16. 11. 2007.

Leopold Kersnič ključavničar, se pa zavezuje, da bode Petra Kukolja vestno učil ključavničarske obrti skozi 3 leta, ter da prispeva drugo polovico zneska za bolniško blagajno.
Hrovača 24.7.1921 Leop. Kersnič Ključavničarski mojster

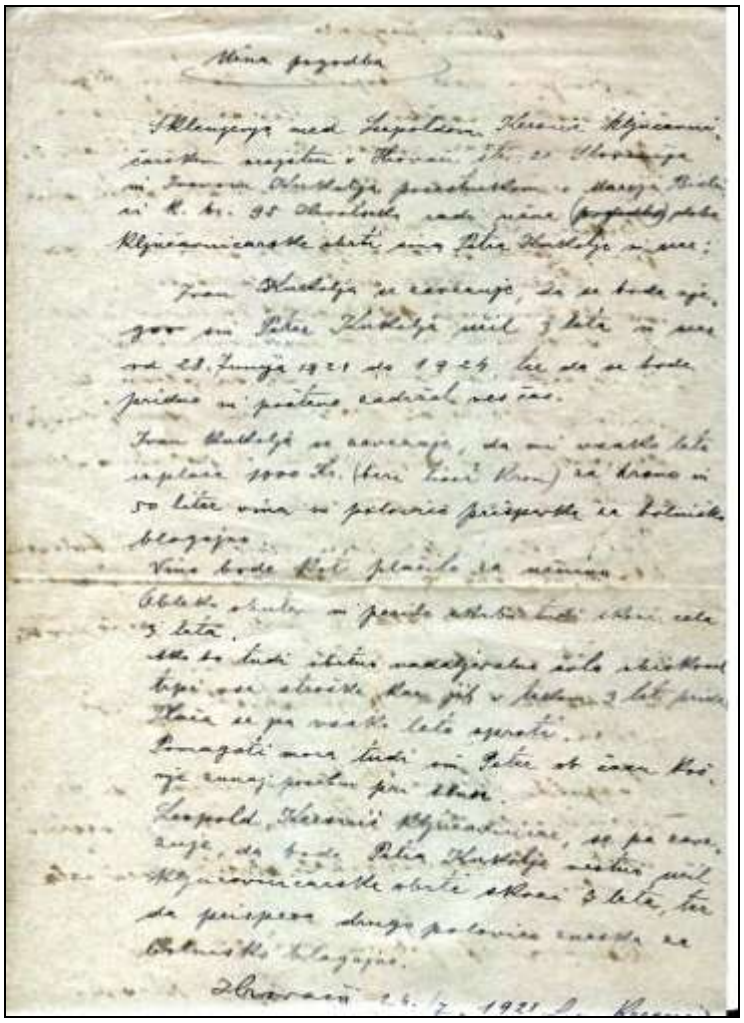

Slika 33. Učna pogodba med ključavničarskim mojstrom Leopoldom Kersničem in Ivanom Kukoljem, posestnikom iz hrvaške Marije Bistrice (Arhiv Muzeja Miklova hiša Ribnica).

Leopold Kersnič je bil kot izučen ključavničar pri očetu Antonu skrben gospodar in je svoje prihranke vlagal v Hranilnico in posojilnico v Ribnici. Iz hranilne (vložne) knjižice je mogoče razbrati, da je vlagal s krajšimi in daljšimi prekinitvami, zlasti po 1. svetovni vojni, ko je prva ponovna vloga zapisana šele 21. maja 1928.

Slika 34: Platnice hranilne (vložne) knjižice Leopolda Kersniča starejšega (Arhiv Muzeja Miklova hiša Ribnica).

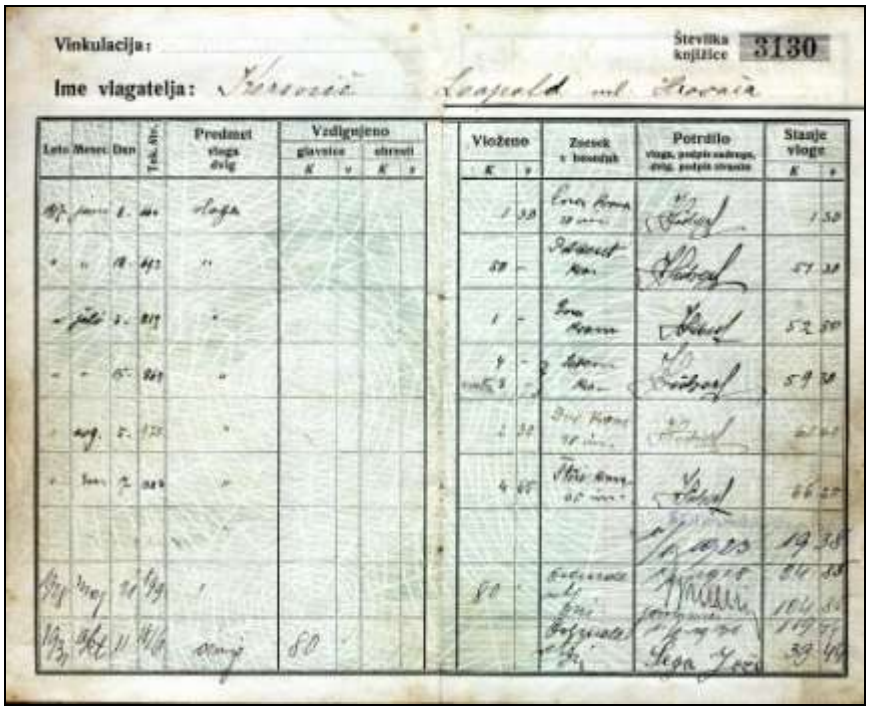

Slika 35: Notranja stran Vložne knjižice Hranilnice in posojilnice v Ribnici Leopolda Kersniča starejšega z navedbo vlog med letoma 1917 in 1931. Kakor je razvidno iz knjižice, je po 1. januarju 1923 prišlo do revalorizacije kron in vinarjev v dinarje in pare, prvi vpis vloge pa je bil zapisan 21. maja 1928 (Arhiv Muzeja Miklova hiša Ribnica).

Leopold je služil vojaški rok pri motorizirani protiletalski artileriji v Novem sadu. Po vrnitvi domov se je v letih 1932 in 1933 zaposlil v znameniti Oražmovi tovarni telovadnega orodja v Ribnici,[38] nato ga je življenje zaneslo v različne kraje Slovenije, kar je leta 1946, le štiri leta pred smrtjo, podrobno popisal v svojem življenjepisu, ki se glasi:

Življenjepis

Maribor 5.VI. 1946

Podpisani Kersnič Leopold sem obiskoval osnovno šolo v Ribnici n. Dol. In dovršil vseh osem razredov osnovne šole, in dva razreda obrtno nadaljevalne šole. Doma pri očetu sem se učil ključavničarske obrti in delal kod pomočnik do vojaške službe. Še pred vojaško službo sem napravil izpit za kurjača vseh parnih kotlov. Vojaški rok sem odslužil pri motorizirani protiaroplanski artileriji v Novem sadu. Po odsluženem vojaškem roku, sem še nekaj časa delal kod pomočnik doma, nato pa sem bil v sledečih službah: v letu 1932 do 1933 sem bil v službi kod ključavničar pri tov. Oražem tvornica telovadnega orodja. Med tem časom sem napravil tudi izpit za strojnika I in takoj nato nastopil službo strojnika na okrajni žagi in elektrarni v Ribnici. Kod strojnik sem bil zaposlen pri tov. Ing. Rudež lesna industrija v Ribnici pri tov. Češarek & Lovšin lesna industrija v Ribnici, na rudniku Pečovnik pri Celju, in na rudniku Holmec pri Prevaljah oba last premogokopne družbe »Lahenuja« [NI ČITLJIVO!!! – op. V. H.]. *Med tem časom sem napravil tudi izpit za šoferja in kinooperaterja. Kod kinooperater sem vzporedno z službo strojnika vršil tudi to službo v Ribnici in nekaj časa tudi v Kočevju. Ob razpadu Jugoslavije sem zapustil službo strojnika na rudniku Holmec in odšel domov. Pod okupacijo sem bil nekaj časa zajet v Kočevju v letu 1943 pa sem odšel k partizanom, in sem bil po raznih edinicah. Največ sem bil po delavnicah kod automehanik, in sem bil kod vodja automehaničnih delavnicah na mariborskem vojnem področju dne 5. X. 1945 demobiliziran. Dne 1. XI. 1945 pa sem nastopil službo strojnika v tov. »Tama« ker se sedaj nahajam.*[39]

Življenjsko pot je Leopold starejši sklenil v Hrovači, kjer je pokopan na hrovaško-ribniškem pokopališču. V istem grobu sta pokopana še žena Frančiška in sin Leopold z ženo Frančiško, rojeno Lovšin.

[38] Tovarna telovadnega orodja Jakob Oražem je delovala med letoma 1922 in 1941. Izdelovala je kakovostno telovadno orodje, medicinske pripomočke in tudi kmetijsko orodje (Gradišnik 2007: 54) . Zaposlovala je več ključavničarjev, tapetnikov, mizarjev idr. Ta tovarna je dala podlago za razvoj tovarne Elan v Begunjah.

[39] Prepisal V. Hazler.

Slika 36: Nagrobnik na grobu družine Kersnič, ki je stanovala na domačiji Hrovača 20 (danes 35). Tu so pokopani ključavničar oče Leopold (Polde) z ženo Frančiško in sin Leopold (Polde) z ženo Frančiško (foto: V. Hazler, 27. 8. 2007).

Ključavničarske obrti se je izučil tudi Leopoldov sin Anton, ki je nekaj let deloval v domači delavnici, nato se je zaposlil kot strojevodja v Ljubljani, in po letu 1954 bil ključavničar na novem domu v Nemški vasi 8.

Ključavničarskih del in drugih opravil, povezanih s kovinami, je bil vešč tudi najstarejši sin Polde (Leopold ml., 17. 10. 1908–13. 4. 1997), ki je bil poročen s Frančiško Lovšin (19. 5. 1916–16. 8. 1992), po domače Štrajmprikarjevo iz Goriče vasi. Otrok nista imela. Polde je bil najprej zaposlen kot strojnik v Mariboru, nato pa se je po prepisu dela lastništva po očetu podedovane domačije vrnil domov in se naselil v domači hiši (Hrovača 20, zdaj 35) ter se v Inlesu zaposlil kot vzdrževalec mojster v mehanični delavnici. Po službi je vsak dan delal še v domači delavnici, kjer je netil »platnice« na žagne liste, izdeloval železna pečatna kladivca, opravljal različna ključavničarska dela, popravljal motorna kolesa in po Ribniški dolini opravljal različna vodoinštalaterska dela.

Slika 37: Kovinski izvesek z imenom delavnice. Zdaj visi v notranjosti »razvojno prenovljene« Kersničeve ključavničarske delavnice (foto: V. Hazler, 18. 4. 2006).

Slika 38: Pečatno kladivce z imenom lesnega trgovca, kakršne so v ključavničarski delavnici izdelovali Kersničevi. Kladivce je del zbirke orodja, nametanega v vitrino novega poslovnega pulta v »razvojno prenovljeni« delavnici (foto: V. Hazler, 6. 9. 2007).

Slika 39: Odtisi (pozitivi) pečatnih kladivc za les na notranjem vratnem krilu vhoda v Kersničevo ključavničarsko delavnico. To krilo je zgledno ohranjeno tudi po prenovi (foto: V. Hazler, 6. 9. 2007).

Leopold (Polde) Kersnič mlajši je v delavnici deloval do leta 1989, kar lahko sklepamo po zadnjem obešenem koledarju *Nedeljskega dnevnika* za omenjeno leto. Umrl je leta 1997 in od takrat je delavnica samevala. Le občasno je kdo od dedičev tam opravil manjša popravila ali naostril orodje. Leta 2006 so po dolgotrajnem postopku številni dediči prodali Kersničevo domačijo. Ključavničarsko delavnico je kupil bližnji sosed Janez Škrabec, hišo, gospodarska poslopja in večji del zemljišč pa Barbara Prelesnik. Zadnja sprememba lastništva v času našega terenskega dokumentiranja leta 2007[40] še ni bila vpisana v Zemljiško knjigo Okrajnega sodišča v Kočevju, so pa od srede 19. stoletja vpisani vsi drugi zanimivi podatki, ki pričajo o lastniških in sorodstvenih razmerjih. Strnjeno navajamo nekaj najpomembnejših in sicer:

- **<u>Z. k. v. št. 104, k.o. Goriča vas:</u>**[41]
  Posest v zemljiško knjižnem vložku št. 104, vpisana 3. avgusta 1858, se je na podlagi sodno izdanega dokumenta z dne 19. aprila 1858 vknjižila na

[40] Avtor pričujoče raziskave si je z dovoljenjem Janeza Škrabca 27. 8. 2007 na Okrajnem sodišču Kočevje - Zemljiška knjiga ogledal zemljiško knjigo za k. o. Goriča vas.
[41] Prva zemljiška knjiga, k.o. Goriča vas, ki jo hrani Okrajno sodišče Kočevje – Zemljiška knjiga.

ime Johan Zobec, Hrovača št. 20.

- Posest v zemljiško knjižnem vložku št. 104, vpisana 15. januarja 1897, se je »na podlagi izročilne pogodbe z dne 10. januarja 1897« vknjižila »na korist Gregorija Zobca, Hrovača št. 20«.[42]

- **Z. k. v. št. 371, k.o. Goriča vas:**[43]
- Posest v zemljiško knjižnem vložku št. 371 se je na temelju kupoprodajne pogodbe z dne 15. aprila 1899 vknjižila lastninska pravica »na to posestvo za Antona Kersniča, Hrovača št. 3«.
- Na temelju izročilne pogodbe z dne 12. januarja 1903 se je vknjižila »lastninska pravica na to posestvo v korist« Leopolda Kersniča, doma iz Hrovače 20.
- Na temelju sklepa o dedovanju z dne 9. 2. 1950 se je vknjižila »lastninska pravica na ime:
    - Kersnič Frančiška, roj. Škrabec, iz Hrovače št. 20, na pet dvajsetin
    - Kersnič Leopold, strojnik v Mariboru, Zmajskega ulica 6, do 3/20
    - Kersnič Anton, strojevodja v Ljubljani, Sv. Petra cesta št. 43, do 3/20
    - Kersnič Alojzij, ključavničar iz Hrovače št 20, do 3/20
    - Kersnič Ivan iz Hrovače št. 20, do 3/20
    - Kersnič Ivanka iz Hrovače št. 20, do 2/20«

  V tem vpisu (B.) sledi pet vknjižb zemljišč na ime Kersnič Alojz – prva 24. 12. 1954, zadnja 9.3.1967. Kersnič Alojz je po letu 1954 kot ključavničar živel v Nemški vasi na št. 8.

- **Z.k.v. št. 745, k.o. Goriča vas:**[44]
- Na podlagi vložitve zahtevka po vpisu z dne 9. 3. 1967 se je po sklepu o razdružitvi solastnine (opr. Št. IR 172/60) z dne 31. 12. 1963 vknjižila »lastninska pravica za osebo z imenom« Kersnič Leopold, doma iz Hrovače 35.

[42] Zapiski med narekovajema so prepisi izvirnih besedil iz Zemljiške knjige. Zaradi značilne dikcije jih nismo slovenili v tekoče stavke.
[43] Druga zemljiška knjiga, k.o. Goriča vas, ki jo hrani Okrajno sodišče Kočevje – Zemljiška knjiga.
[44] Tretja zemljiška knjiga, k.o. Goriča vas, ki jo hrani Okrajno sodišče Kočevje – Zemljiška knjiga.

5.4. Delovni zvezek Antona Kersniča s popisi naročil in plačil med letoma 1881 in 1902

Najdragocenejša pisna zapuščina kovača in predvsem ključavničarja Antona Kersniča je njegov delovni zvezek s popisi naročil in plačil med letoma 1881 in 1901. V zvezku s svetlim rumenorjavim papirjem, ki ga je mojster naslovil *Zamerkovanje neplačanih del od leta 1886 naprej od A. Kersnič,* je na natanko 200 straneh zapisanih 479 naročil strank in Kersničevih terjatev, ki jih je mojster vestno zapisoval po datumih. Za analizo je gradivo razdeljeno po zaporednih številkah, imenih in priimkih strank ter njihovem domovanju, po vrsti storitve, datumu dolga ter datumu in načinu plačila.

Pri nekaterih naročnikih ni navedbe vrsta naročila, prav tako nista povsod zapisana datum in način plačila. Zelo natančen pa je bil mojster pri navedbah dolgov, ki nikoli niso ostale nezapisane. Večino plačil so stranke poravnale z denarjem, od nekaterih pa je zlasti na začetku mojster prejemal tudi žganje (*šnops*), vino in v enem primeru celo surovo železo. Občasno je strankam posojal tudi denar (npr. Janezu Bolhi, Hrovača 27).

Zelo zanimivi so podatki o naslovih bivanja Kersničevih strank. Največ je bilo Ribničanov, Kočevcev in Hrovačanov, sledijo pa Sodražičani, Dobrepoljci, Dolenjevaščani, Gorenjevaščani, Prigoričani, Poljanci, Goričevljani, Brežani, Stružani, Ortnečani in drugi.

Med naročniki so po številu naročil v ospredju zlasti premožni kočevski in ribniški trgovci, daleč pred vsemi pa sta bila ribniški dekan in plemiška družina Kozler iz Ortneka, ki je naročala tehnično najzahtevnejše in najnaprednejše izdelke in predvsem tudi najdražje.

V spodnji tabeli naveden izbor po abecednem zaporedju priimkov najpogostejših naročnikov, izdelkov in storitev, ki jih je opravljal Anton Kersnič, pričajo o njegovi izjemni širini delovanja in visoki strokovni usposobljenosti tudi za novosti, ki so jim sledili zlasti premožni naročniki.[45]

[45] Ker je izvirno besedilo zapisano v narečju in v obrtniškem jeziku s številnimi popačenimi nemškimi izrazi in je zato na več mestih nerazumljivo, je vsaj deloma prepisano v knjižno slovenščino, v oklepaju pa je navedenih nekaj zanimivih povednih stavkov.

Tabela 1

Z. št.	Priimek in ime	Kraj	Leto	Izdelek, storitev
1	Ambrožič Jože	Gorenja vas	1894	- nov štedilnik - pločevina za vrata
2	Andolšek Janez	Hrovača	1896	- kovano okovje za okna - pločevina za streho - pločevina za dimnik na strehi - pante za hišna vrata - železje za novo vežo - nova pločevina za vhod v klet - okovje za klet - okovje za narbo pri skednju - kljuke za peč - rinke za velb - železje za vežna vrata - železje za delovne omarice - popravilo več svedrov
3	»Apotekar v Ribnici«	Ribnica	1896	- preureditev telegrafa in zamenjava žice (*telegraf prenaredil in drat dal*) - izdelava in vgraditev novega zvonca in spojk - popravilo »malenca« za kruh ribat - čiščenje štedilnika
4	Arko Aloiz (h. i. Dolinar)	Otavice	1889	- železo za novo hišo - 6 »reiboštang« - 20 »raiborjev« -12 »špreichakelnu« - 28 »ta kratkih hakelnov« - okovje za vežna vrata - pločevino za hišna vrata - nova pločevina za klet
5	Arko Anton, »Restaurant«	Ribnica	1895	- popravilo vratc hladilnika (»eiskasten«) l - pante za vrt in vijake - popravilo pločevine v salonu - pločevina za kuhinjo - popravilo pločevine za shrambo (»špeizkamra«) in izdelava votlega ključa - izdelal »šine« pod vrati, »rigle«, »štekle«, »pante«, - izdelava ključa za kaščo - izdelava »mašin kebel« - novo okovje (»gater«) za klet - popravilo pipe za pivo - popravilo kavnega mlinčka

				(»kafemalen«) in šatulje - izdelava devetih okroglih »šeib« za kegljišče - ključavnica za kuhinjo - novi panti za kegljišče - popravilo ključavnic - izdelava kotnikov za okna
6	Arko Hans	Kočevje	1896	- nov štedilnik - izdelava medeninaste pipe
7	Bobek Gospod Aloizi	?	1894	- nov štedilnik - nova tehtnica (»vaga«) - 6 medeninastih gumbov - bakren kotel
8	Bolha Janez	Hrovača	1895	- »posodu gotovi denar – petdeset gl.« - izdelava nove cevi za peč - novi panti za hlev - popravilo cepina (»capina«)
9	Brzojavni urad	Hrovača	1895	- izdelava novih nosilcev (»tragerjev«) za žico
10	C. Kr. sodnija v Ribnici	Ribnica,	1894	- popravilo preše za pisma pečatit - izdelava novih vijakov - izdelava nove »mašine za litografijo« - izdelava 4 cinkovih plošč - izdelava 1 valjarja - izdelava zaboja
11	Hauff Anton	Kočevje	1890	- železje in pločevina za novi poštni voz - izdelava žebljev in vijakov - popravilo ključavnice od hleva - izdelava novega ključa in kljuke - »prilotal« novo cev - popravilo »decimalvahe«
12	Huter Franc (»špengler« v Kočevju)	Kočevje	1898	- popravil tri uteži (»gvihte«) - popravil eno tehtnico (»Schnellvago«) - preuredil eno tehtnico - popravil uteži za tehtnico - popravil novo »vago Glleiharmige«
13	Jaklič Franc (učitelj v Dobrepolju)	Dobrepolje	1899	- izdelava novega štedilnika - izdelava medeninastih gumbov - izdelava bakrenega kotla
	Kosler G. Johan	Ortnek	1896	- izdelava 30 »hakelcu« za zimska okna - popravilo ključavnice popravil - izdelava novega ključa in kljuke - izdelava 12 »kljuk za gvant veset« - eno žago za vrtnarja popravil

				- dal »en gladilnik Bigeleisen« - popravilo »kopir preše« - popravilo pipe za pivo na »cegunci« - popravilo pipe za pivo - preureditev štedilnika - popravilo ključavnic in izdelava ključev - popravilo »štofelcinerg-a« - popravilo škarij za drevje - nova pločevina za omaro - novo stojalo za luč - izdelava vrat za kamnin - popravilo »vinkelnov Notherd« - okovje za vrata pri magacinu - popravilo oken pri straniščih - čiščenje tehtnic na Ortneku - izdelava plošč za štedilnik - popravilo puške in izdelava novega petelina - popravilo pipe za vodo (»vodotok«) - izdelava železja za trgovino - popravilo »rost za pigeleisen« - izdelava pločevin za »kosten« - izdelava 5 kom. »šenirpantov« za konjski hlev - napeljava vodovoda (»vodotoka«) v pralnici (»žehtni kuhni«) - popravilo pipa za vodomet pri nastavku Fontane - popravil tri pasti za lisice lovit - in več deset drugih izdelkov in storitev
14	Lovšin Johan (trgovc v Ribnici)	Ribnica	1895	- izdelava železja za okna apoteke - popravilo telegrafa - popravilo »korkcieher-ja« - izdelava zatikačev (»hakeln«)e za okna - »hišni brzojav ponaredil in novo patrijo« - popravilo pločevine v kuhinji, - izdelava novih ključev - popravilo »za kavo žgat mašino«

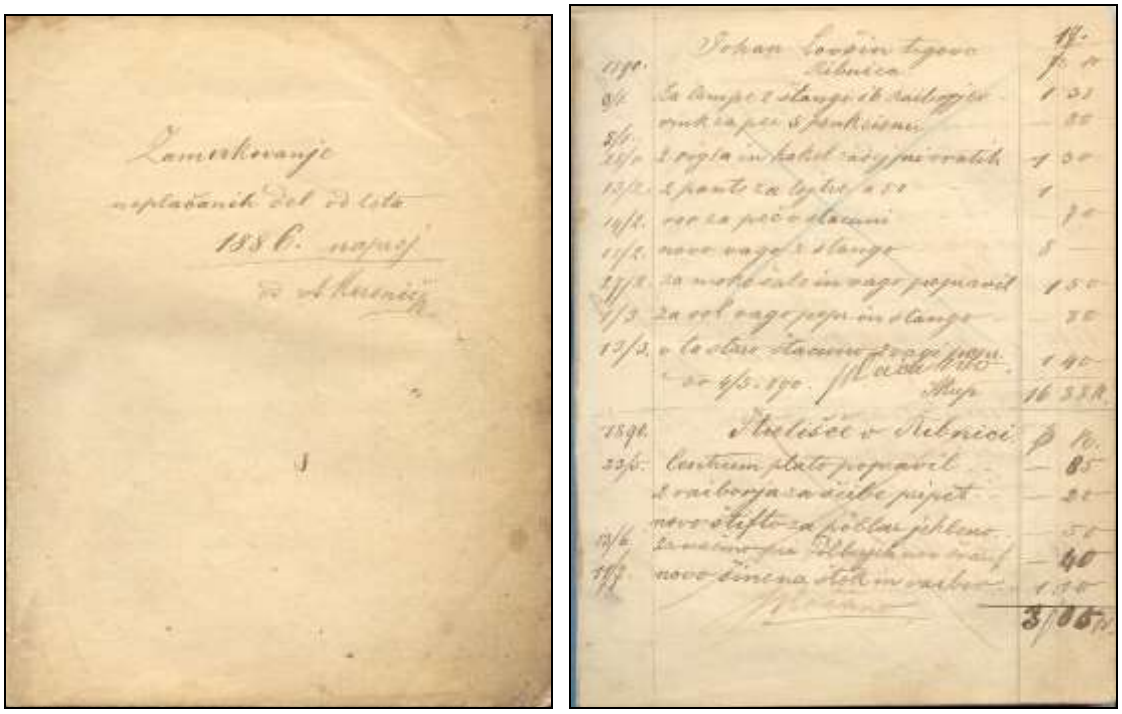

Slika 40: Naslovna stan Kersničevih zapisov, »zamerkovanj«, strank, neplačanih in plačanih računov od leta 1886, in 17. stran zvezka o naročilih, cenah storitev za trgovca Johana Lovšina iz Ribnice (Arhiv Muzeja Miklova hiša Ribnica).

Prepisovanje Kersničevih »zamerkovanj« je zahtevalo veliko časa,[46] saj je besedilo na več mestih nečitljivo in pomanjkljivo. Kersnič je uporabljal predvsem pogovorni jezik in imena zapisoval po takratnem naslavljanju in prepoznavanju ljudi. Zato ponekod manjkajo priimki naročnikov ali celo kraji njihovega domovanja. Pa vendar, v večini zapisov je bil mojster zelo natančen, predvsem pa si je redno zapisal datume plačil. Ko je naročnik poplačal dolg, je Kersnič zapisano naročilo diagonalno prekrižal in navadno počez zapisal še datum plačila. Tudi zato so »zamerkovanja« tako dragocen pisni dokument , saj poleg navedenega razkrivajo tudi način poslovanja ključavničarja, ki se je kljub hudi konkurenci prebil med najboljše mojstre svoje stroke daleč naokrog. In pričujoče gradivo vabi k še podrobnejši raziskavi, ki bo morala vključevati tudi morebitne še ohranjene ključavničarske izdelke Antona Kersniča in tudi njegovih potomcev.

[46] Po več tednih je V. Hazler prepis besedila končal 18. 11. 2007. Izvirnik je s prepisom izročil v trajno hranjenje in varstvo Muzeju Miklova hiša Ribnica.

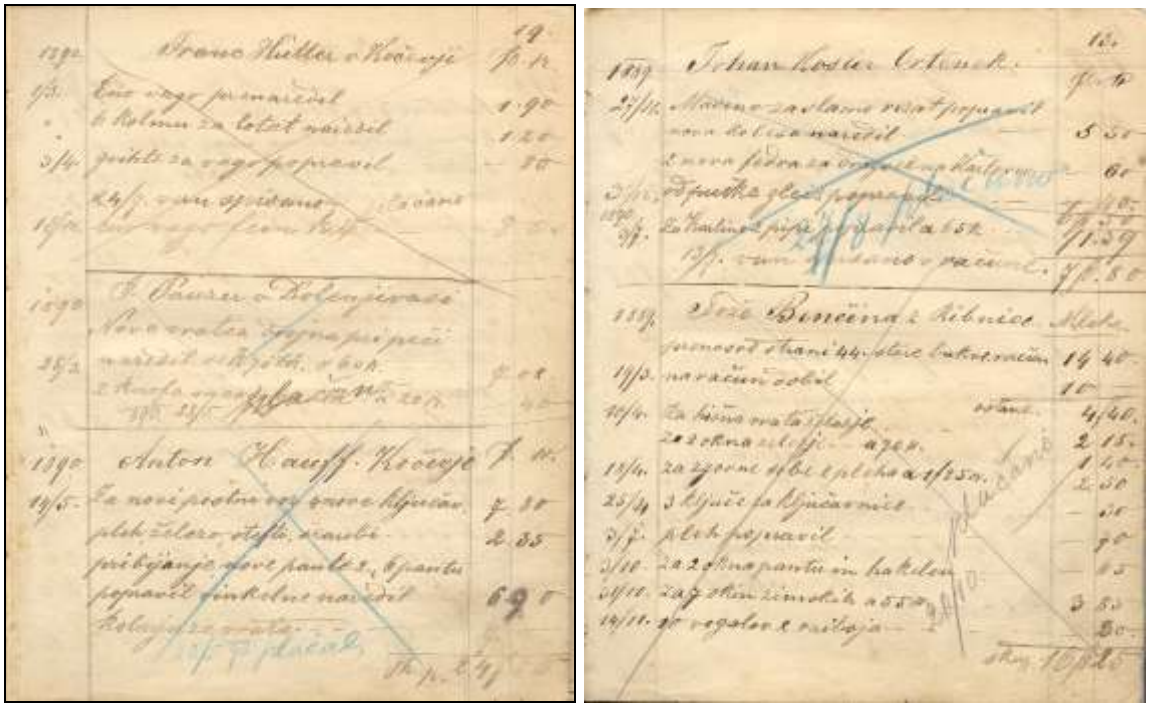

Slika 41: Na levem listu je zapisano Kersničevo poslovanje s Francem Hutterjem iz Kočevja, na desnem pa z Johanom Koslerjem iz Ortneka (Arhiv Muzeja Miklova hiša Ribnica).

5.5. Vrednotenje Kersničeve ključavničarske delavnice

Za sklep k predstavitvi Kersničeve ključavničarske delavnice in z njo v zadnjih letih na novo lastniško povezane Škrabčeve domačije je dodano še vrednotenje obravnavane delavnice, kakor je bilo pripravljeno za elaborat *Ključavničarska delavnica »Kersnič Leopold« Hrovača. Izhodišča za obnovo stavbe in njene okolice* (Hazler 2007b). V njem so bila predstavljena osnovna konservatorska pojasnila, zakaj in kako se naj stavba obnovi (Hazler 2007b: 16–21). Ker pri tej obnovi predvsem ob samovolji v delovno skupino vključenega arhitekta konservatorska načela niso bila upoštevana, ocenjujemo, da je zaradi dokumentarnega pomena celovite predstavitve problematike pomembno v to besedilo vključiti tudi vsebine vrednotenja, čeprav je dejansko stanje objekta po izrazito »razvojni prenovi« zdaj povsem drugačno.

V besedilu je bil že nekajkrat uporabljen pojem »razvojna prenova« , posebej označen med narekovajema. To je izraz, ki ga je dosledno uporabljal v obnovo delavnice vključen arhitekt in z njim skušal upravičiti svoje ravnanje. Ker pa je bilo že na začetku zapisano, »ali dediščino imamo ali je nimamo oziroma jo nočemo imeti«, je nujno opozoriti tudi na problem uspešnosti in neuspešnosti obnov oziroma vse popularnejših »razvojnih prenov«, ki v bistvu ne pomenijo nič drugega kakor zavestno ali nezavedno uničevanje kulturne

dediščine, da o spomenikih niti ne izgubljamo besed. O tej problematiki je avtor tega besedila poročal že večkrat in zato zaradi dokumentarnega pomena zapisa objavljamo vrednotenje Kersničeve ključavničarske delavnice v prvotnem zapisu,kakor sledi:

5.5.1. Ohranjena vrednost dediščine

Kersničeva ključavničarska delavnica sodi med pomembnejše kulturne spomenike v Hrovači in občini Ribnica. Primerjalne analize in raziskave kulture stavbarstva in obrti so stavbo uvrstile med starejše in v gradbeno-razvojnem pomenu med pomembnejše gospodarske stavbe v občini. Takšnih stavb je v Ribniški dolini vse manj, zato je odločitev o obnovi nekdanje delavnice povsem upravičena.

Analiza **ohranjene vrednosti dediščine** na podlagi podatkov primerljivih gradiv je delavnici **prisodila 81 % ohranjenost**, kar jo uvršča v rang **kulturnih spomenikov lokalnega in regionalnega pomena**. Na tabelah 1 in 2 je predstavljen postopek vrednotenja ohranjene vrednosti dediščine, ki je sicer subjektiven (avtorski), vendar so bila za prepoznavanje in vrednotenje uporabljena učinkovita merila, ki so stalnica evalvacije spomeniško zavarovanih objektov.

Tabela 1: Metoda določanja ohranjene vrednosti dediščine

5. Metoda določanja ohranjene vrednosti dediščine in gradbene ohranjenosti

Ohranjena vrednost dediščine

Sestavni del analitičnega dela raziskovanja nepremične kulturne dediščine je njeno ocenjevanje oz. vrednotenje. V ta namen uporabljamo ustrezna merila.
Ocenjevanje zahteva dobro poznavanje gradiva (stavbne dediščine) ter tudi razumevanje pomena in vsebine predstavljenih meril, ki so **orodje** za prepoznavanje dediščine.

Tabela 2: Metoda določanja ohranjene vrednosti dediščine.

Na teh osnovah dediščino ovrednotimo po pomenu v odstotkih in jo razvrstimo v naslednje vrednostne enote:

5.1. Ohranjena vrednost dediščine

Vrednost kulturnega spomenika	od 100 % do 81 %
Vrednost kulturne dediščine	od 80 % do 61 %
Vrednost KD – pomen posamičnih delov	od 60 % do 41 %
Vrednost KD – pomen posamičnih detajlov	od 40 % do 21 %
Nima več vrednosti dediščine	od 20 % do 0 %

Vsako ocenjevanje je bolj ali manj subjektivno delo ter rezultat in odsev avtorjeve strokovne usposobljenosti. Tudi timsko delo ne bi bistveno objektiviziralo vrednostnega ocenjevanja.

5.5.2. Gradbena ohranjenost dediščine

Nekoliko manj ugodna je gradbena ohranjenost Kersničeve ključavničarske delavnice Stavba je od leta 1989 zapuščena in prepuščena propadanju, kar se med drugim pozna v povečanju stenske vlage, širjenju lesne gobe, zatohlosti prostora in propadanju orodja in naprav v notranjosti.

Primerjalna analiza **gradbene ohranjenosti dediščine** je stavbi dodelila **75 % ohranjenost**, kar jo sicer uvršča v kategorijo dobro ohranjenih objektov, vendar z opozorilom, da je za obnovo skrajni čas, sicer bo Hrovača pridobila še eno nepotrebno razvalino. Spodaj priloženi tabeli 3 in 4 pojasnjujeta metodo ocenjevanja gradbene ohranjenosti, ki so stalnica spomeniškovarstvene teorije in prakse.

Tabela 3: Gradbena ohranjenost dediščine.

Gradbena ohranjenost (vrednost) dediščine

Nepremično kulturno dediščino je treba oceniti tudi glede na njeno gradbeno ohranjenost. To je bolj ali manj "klasično" spomeniškovarstveno delo, ki ima predvsem operativni pomen in tudi odloča o strategiji nadaljnjega načrtovanja varstvenih posegov.

Tabela 4: Gradbena ohranjenost dediščine.[47]

Iz teh zornih kotov je dediščino možno oceniti po ohranjenosti in jo razvrstiti v naslednje vrednostne enote:

5.2. Gradbena ohranjenost dediščine

Zelo dobra ohranjenost	od 100 % do 81 %
Dobra ohranjenost	od 80 % do 61 %
Zadovoljiva ohranjenost	od 60 % do 41 %
Slaba ohranjenost	od 40 % do 21 %
Zelo slaba ohranjenost	od 20 % do 0 %

Tudi to vrednotenje zahteva veliko strokovnega znanja.
Zmožni so ga predvsem izkušeni konservatorji – raziskovalci.

[47] Vse štiri zgornje tabele so povzete po študijskem gradivu predmeta *Etnološko konservatorstvo* Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Glej tudi: Vito Hazler, *Podreti ali obnoviti*, str. 209-210.

5.5.3. Smernice obnove Kersničeve ključavničarske delavnice

Kersničeva ključavničarska delavnica, ki bo po prenovi dobila novo vsebino in ime, je ključna stavba središča Hrovače, zato predlagamo, da se ohrani zatečena zunanja podoba in oboki v notranjosti stavbe ter ob nje travnato dvorišče in betonska *šterna*. Na kavelj tik pod sleme zatrepne stene se ponovno obesi izvesek v obliki ključa, ki bo simboliziral ključavničarsko dejavnost in dolgoletno cerkovniško delo Mežnarjeve družine. V podrobnem predlagamo naslednje prenovitvene posege:

- delavnica naj ohrani tlorisne in višinske gabarite ter vse zatečene značilnosti arhitekture,
- naklon strehe naj ostane isti, streha naj bo prekrita z bobrovcem,
- v sedanji podobi se sanira dimnik z značilnim obrobnim vencem,
- rekonstruirajo se naj strešni zidci (morda so še ohranjeni pod sedanjim opažem) v podobi kot jo prikazuje fotografija iz leta 1920,[48]
- zunanjščina naj bo ometana v tehniki zaribanih ometov in se pobeli v naslednji izvedbi:
    - fasadna polja: sivo (**J168** ali **X072**) ,[49]
    - obrobe oken v širini 9 cm od zunanjega roba (samo v barvi): ubito belo (**X168**),[50]
    - talni zidec – *zokel* (zariban omet, od polj se loči samo v barvi): temno sivo (**L168**),[51]
    - strešni zidec (*ksims*): ubito belo (**X168**),
- v sedanji obliki in v načinu zapiranja se naj ohranijo vsa okna:
    - okna se mizarsko popravijo, preveri se delovanje okenskega okovja, ki se obnovi,
    - okna ostanejo dvokrilna in dvodelna ter se skupaj z okovjem popleskajo s sijajnim lakom gorčične barve (**N081**),[52]
    - vmesni maltni zid se ohrani in pobeli,
    - ohranijo se okenske mreže, ki se popleskajo v barvnem tonu rdečerjave temeljne barve (**Y032**),[53]

---

[48] Osnova za rekonstrukcijo zidcev so fotografije, prilepljene na uokvirjeno tablo, shranjeno v vežo Škrabčeve hiše, in druge sočasne fotografije, ki jih hrani družinski arhiv profesorja Janeza Debeljaka in Hrovačani.

[49] Po barvni skali »MONICOLOR« bo konservator izvajalcu del posredoval številko barvnega odtenka

[50] Isto kot zgoraj.

[51] Isto kot zgoraj.

[52] Isto kot zgoraj.

[53] Isto kot zgoraj.

- v sedanji podobi (vključno z množico žigov) se ohranijo vhodna dvodelna vrata, ki se popleskajo v gorčični barvi (N081),[54]
- kamnit vhodni portal se očisti neustreznih premazov do naravnega videza; kamen se zaščiti po navodilih oziroma izvedbi usposobljenega restavratorja,
- notranje stene se sanirajo ali na novo omečejo v tehniki zaribanih ometov in belo pobelijo,
- kovinske vezi se očistijo in popleskajo v barvnem tonu rdečerjave temeljne barve (**Y032**),[55]
- po tleh se položijo smrekove podnice ali (glede na želje lastnika) tlakovci po dogovoru,
- kamnita stebra se očistita in zaščitita po navodilih restavratorjev (izhodišče: voda in krtača, peskanje ne pride v poštev!!!),
- v notranjosti se glede na potrebe nove dejavnosti razpeljejo električne, vodovodne in druge potrebne inštalacije,
- osvetljevanje, montaža stikal, vtičnic in ogrevanje se rešuje s posebnim načrtom,
- preveri se možnost ohranitve kovaškega ognjišča in nekaterih drugih velikih kosov ključavničarske opreme,
- obstoječe kovinske stopnice se naj obnovijo in prepleskajo z zaščitnim lakom (siv, podobno kot fasadna polja); v ležišča se naj vgradijo hrastove deske,
- mizarsko obnovi se vhod na podstrešje, ki se popleska s sijajnim lakom gorčične barve (**N081**),[56]
- podstrešje se uredi glede na potrebe dejavnosti (depo idr.),
- trta samorodnica ob južni zatrepni steni se ustrezno pomladi in letno redno obrezuje,
- betonska *šterna* se sanira in po možnosti ponovno napolni s tekočo vodo iz Bistrice (dogovor s komunalnim podjetjem),
- okolica stavbe se zatravi in redno kosi,
- uredi se obcestni jarek in kanal (dogovor s komunalnim podjetjem).

[54] Isto kot zgoraj.
[55] Isto kot zgoraj.
[56] Isto kot zgoraj.

6. Povzetek

V Ribniški dolini se je starodavno kovaštvo povezovalo z gozdarstvom, s kolarstvom, prevozništvom in tudi suhorobarstvom. Kovači so nekaterim suhorobarjem in *zdomarjem* izdelovali različna orodja in polizdelke (npr. obodne obroče, spone idr.), podkovali vprežne živali in bili skupaj s kolarji vključeni v izdelavo prepotrebnih vozov.

Tradicionalno kovaštvo se je obdržalo globoko v 20. stoletje skoraj v vsakem večjem kraju, med drugim tudi v Hrovači, kjer sta delovala podkovna kovača Ludvig Tekavc in Alojzij Andoljšek. A kovaštvo je postopoma nadomestilo ključavničarstvo, ki se je v Ribnici uveljavilo že v 70. letih 19. stoletja, pa tudi v bližnji Hrovači, kjer so Anton Kersnič in njegovi potomci vse bolj iskano kovaško-ključavničarsko obrt razvili do visoke kakovostne ravni. Zato so bili Anton Kersnič in njegovi sinovi Leopold starejši in vnuka, Anton mlajši in Leopold mlajši, imena družine treh generacija hrovaških kovačev in ključavničarjev, ki so bili več kot stoletje dolgo udeleženi v obrtniškem in deloma tudi družabnem življenja Hrovačanov, Ribničanov in sosednjih Dolenjcev. V veliki meri so bili inovatorji na svojem obrtniškem področju, kar še zlasti velja za Alojza Kersniča, začetnika družinskega obrtniškega izročila. Njegov delovni obseg je bil dejansko zelo raznovrsten, saj se je med drugim spoznal tudi na tehnološke novosti, kakršni so bili telegraf, telefon in predvsem tehnološko najpopolnejši štedilniki različnih velikosti in oblik.

Temelje družinski kovaško-ključavničarski obrti je torej postavil Anton Kersnič (1845–1923), ki se je v Ljubljani izučil za *šlosarja* (ključavničarja), in okrog leta 1880 desno ob nekdanji mežnariji (Hrovača 3, danes 26) prizidal *velbano* (obokano) delavnico, kovačijo. Po dolini se je hitro razširil glas o njegovih ključavničarskih in kovaških spretnostih, saj je prvovrstno obvladal kovaško varjenje, se izkazal z izdelavo kakovostnih štedilnikov (*šarhetov*), raznovrstnih kovanih ograj za pokopališča in vrtove ter obvladal tudi popravilo tehtnic ter celo telegrafov in telefonov. S ključavničarstvom je obogatel in si s prihranki leta 1899 odkupil Šimanovo domačijo, last Gregorja Zobca (Hrovača 20, danes 35).

Leta 1899 je Šimanova domačija obsegala zidano hišo, obokano *štalo* (hlev) ob cesti in leseni kozolec ter skedenj na izteku zemljišča proti sadovnjaku. Na domačijo se je preselil najstarejši Antonov sin Leopold (Polde), ki je leta 1903 nadaljeval s ključavničarsko in kovaško obrtjo. V obokanem hlevu si je uredil ključavničarsko delavnico in nadaljeval z izdelavo kakovostnih štedilnikov, kovinskih pečatov za lesne trgovce (glej priloženo slikovno gradivo) in druge tehnično zahtevne izdelke in storitve. Zaradi stare

hišne tradicije se je novega Kersničevega doma hitro prijelo ime Pri mežnarju. V znak te dejavnosti je Polde v zatrep nove delavnice za okras izobesil doma izdelan ključ cerkvenih vrat, ki pa po »razvojni prenovi« tja ni bil vrnjen.

Polde starejši je obrt obdržal vse do svoje smrti. Ključavničarske obrti sta se izučila njegova tudi sinova Anton in Polde (1908–1997). Polde mlajši je nekaj let služboval v Mariboru, nato pa se je zaposlil kot tehnični vzdrževalec v Inlesu. V domači delavnici je opravljal različna ključavničarska, mehanična, vodovodna, brusilna in druga kovinarska dela. S Poldetovo smrtjo je razvejena obrtniška dejavnost v tem prostoru zamrla.

Leta 2006 so dediči prodali *Mežnarjevo* domačijo (Hrovača 35). Ključavničarsko delavnico je kupil sosed Janez Škrabec in ji leta 2008, ob desetletnici prve faze prenove Škrabčeve domačije, dal novo razstavno, galerijsko in seminarsko vsebino. Prenova stavbe je le deloma sledila izdelanim konservatorskim načelom, ki so potrebni za vsakršno obnovo oziroma sanacijo kulturne dediščine. Muzejska predstavitev ključavničarstva je omejena le na simbolno raven in predstavitev nekaj najznačilnejših orodij in izdelkov, ki so razstavljeni v vitrini novega pulta na mestu nekdanjega kovaškega ognjišča.

Tudi zaradi novih lastniških razmerij je v to besedilo vključena tudi krajša predstavitev Škrabčeve domačije in Škrabčevih, ki zadnja leta soustvarjajo kulturni in družabni utrip Hrovače in Ribniške doline. Škrabčeva domačija je postala pomembno poslovno in kulturno središče, ki daleč presega lokalne okvire in postaja poznana v Sloveniji in v svetu. K njej sodijo tudi obnovljene domačijske stavbe in lastniško na novo pridobljeni enoti: Kersničeva ključavničarska delavnica, ki je danes preurejena v likovno razstavišče, in Boštjanova domačija, ki je urejena kot priložnostno stanovanje za poslovne sodelavce Škrabčevih.

Summary

In the Ribnica Valley, the ancient blacksmith craft intertwined with forestry, wheelwright industry, transportation and woodenware. The blacksmiths of the valley produced different tools and semi-manufactured products (e.g. barrel rings, clamps and others) and shoed draught animals for individual woodenware manufacturers and the so-called *zdomarji* (travelling woodenware salesmen). Together with the wheelwrights they were part of the production chain of the much needed wagons.

In almost all larger towns, including Hrovača, which had two horseshoe blacksmiths Ludvig Tekavc and Alojzij Andoljšek, the traditional blacksmith industry was preserved well into the second half of the 20th century. Blacksmithing, however, was gradually replaced by locksmithing. In Ribnica and in the neighbouring Hrovača locksmithing emerged already in the eighteen-seventies of the 19th century; Anton Kersnič and his descendants from Hrovača developed the sought-after locksmith craft to the highest possible degree. Anton Kersnič and his sons Leopold, Sr. and his grandchildren Anton, Jr. and Leopold, Jr. are the names of all three generations of the Hrovača locksmiths and blacksmiths who, for over a century, were the integral part of the craft and, to a certain extent, the social life of Hrovača, Ribnica and the neighbouring Dolenja vas. To a great extent they were innovators in their craft. This applies in particular to Anton Kersnič the founder of the family's craft tradition. His work was extremely diverse; among other things he mastered technological novelties such as telegraphs, telephones and, in particular, top-notch stoves of all sizes and forms.

The foundations of the family blacksmith and locksmith craft were established by Anton Kersnič (1845–1923) who trained as a locksmith (*šlosar*) in Ljubljana. In approximately 1880, he built an arched (*velban*) workshop, a smithy, on the right side of the former sexton's house (at the former address Hrovača 3, which is nowadays Hrovača 26). The news of his locksmith and blacksmith skills soon spread across the valley, as he mastered the blacksmith welding and was extremely skilful in the production of quality stoves (*šarhetov*), different forged fences for cemeteries and gardens, and was also versed in the reparation of not only scales but also telegraphs and telephones. Working as a locksmith he became rich and spent his savings on the Šiman's homestead (at the former address Hrovača 20, nowadays number 35), owned by Gregor Zobec. He bought the homestead in 1899.

In 1899, the Šiman's homestead comprised of a brick house, an arched stable (*štala*) located along the road, a wooden hayrack and a barn at the edge of the

property, near the orchard. Anton's oldest son Leopold (Polde) also moved to the homestead and resumed the locksmith and blacksmith tradition in 1903. Leopold set up a locksmith workshop in the arched stall and continued with the production of quality stoves, metal stamps for wood merchants (see the enclosed pictorial material) and produced or provided for other technically demanding products and services. Because of an old domestic tradition, the new Kersnič's home soon received the name *pri mežnarju* (at the sexton's). As a sign of the family craft Polde hung a home-made key to the church door in the gable of the new workshop. The key, however, was not returned to its original place after the renovation.

Polde, Sr. preserved the family craft all until his death. Both his sons, Anton and Polde (1908–1997) trained as locksmiths. Polde, Jr. worked in Maribor for a couple of years, but was later employed in Inles as a technical maintenance worker. In his family's workshop he performed various locksmith, mechanical, plumbing, grinding and other metal works. After Polde's death the widespread crafting activity completely died down in this area.

In 2006, the heirs sold the *Mežnarjeva* (sexton's) homestead (with the address Hrovača 35). The locksmith workshop was bought by their neighbour Janez Škrabec. In 2008, on the tenth anniversary of the first renovation phase of the Škrabec's homestead, the workshop was given a new exhibition, gallery and seminar role. To a certain extent, the renovation of the building followed the outlined preservation principles obligatory for any renovation or restoration of cultural heritage. The museum presentation of the locksmith craft is limited to the symbolic level and to the exhibition of a couple of most characteristic tools and products that are displayed in a display case of the new counter which is placed in the exact location of the former blacksmith fireplace.

For reasons of new ownership relations this text includes a short explanation of the history of the Škrabec's homestead and the Šhrabec's family that contribute to the cultural and social life of Hrovača and the Ribnica Valley. The Škrabec's homestead became an important business and cultural centre surpassing the local framework by far, as it became known across Slovenia and abroad. Belonging to the homestead are the adjacent renovated buildings and the newly acquired (purchased) units Kersnič's locksmith workshop that has been rearranged into an art exhibition grounds and the Boštjan's homestead that was rearranged into a provisional apartment for the bussines partners of the Škrabec family.

7. Viri in literatura

Pisni viri in literatura

Gerlanc, Bogomil, ur.
1977 *Slava Vojvodine Kranjske*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Hazler, Vito
1999 *Podreti ali obnoviti? Zgodovinski razvoj, analiza in model etnološkega konservatorstva na Slovenskem.* Ljubljana: Založba Rokus.
2005a *Kulinarična dediščina Ribniške doline. Recepti vsakdanjih in prazničnih jedi*. Horjul, 10. 1. 2005 (tipkopis).
2005b *Hrovaško pecivo »Šajdasn« - protokolarno darilo podjetja Riko hiše in Škrabčeve domačije*. Horjul (tipkopis).
2005c Nesnovna kulturna dediščina Slovenije. V: *Nesnovna kulturna dediščina*. Prešeren, Damjana in Nataša Gorenc, ur. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Str. 5–7.
2005č *Protokol podjetja Riko hiše in Škrabčeve domačije ob sklenitvi pogodb za nakup lesenih Riko hiš. Idejni predlog*. Ljubljana (tipkopis).
2007a *Čokoladne pralineje. Protokolarna darila Riko Ljubljana d.o.o., Riko hiše d.o.o., Škrabčeva domačija Hrovača*. Horjul (tipkopis).
2007b *Ključavničarska delavnica »Kersnič Leopold« Hrovača. Izhodišča za obnovo stavbe in njene okolice*. Horjul (tipkopis).

Hazler, Vito in Janez Bogataj
2007 *Ključavničarska delavnica »Kersnič Leopold« Hrovača. Izhodišča za obnovo stavbe in njene okolice. Ljubljana* (tipkopis).

Hudales, Jože
2008 *Slovenski muzeji in etnologija. Od kabinetov čudes do muzejev 21. stoletja*. Ljubljana in Velenje: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete univerze v Ljubljani in Muzej Velenje.

Kersnič, Alojz
1886 *Zamerkovanje neplačanih del od leta 1886. naprej od A. Kersnič* (zaznamke naročil v letih 1886–1901 prepisal V. Hazler; izvirnik, skenirane kopije in prepis hrani arhiv Muzeja Miklova hiša Ribnica).

Krajevni leksikon Dravske banovine
1937 *Krajevni leksikon dravske banovine. Krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine*. Ljubljana: Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine.

Orožen Adamič, Milan, Drago Perko in Drago Kladnik, ur.
1995 *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Prešeren, Damjana in Nataša Gorenc, ur.
2005 *Nesnovna kulturna dediščina*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

Savnik, Roman, ur.
1971 *Krajevni leksikon Slovenije. Repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in turističnimi podatki vseh krajev Slovenije. 2: Jedro osrednje Slovenije in njen jugovzhodni del*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Silverman, Helanie in D. Fairchild Ruggles, ur.
2007 *Cultural Heritage and Human Rights*. Springer.

Stele, France
1966 Slovenija (zgodovina konservatorstva), Zaštita spomenika. V: *Enciklopedija likovnih umetnosti* 4. Zagreb. Str. 606–607.
1969 Spomeniško varstvo v Sloveniji do leta 1941. *Časopis za zgodovino in narodopisje* n. v. 5 (40): 538.

Vičič, Boris, ur.
2008 *Strokovne zasnove varstva kulturne dediščine za območje občine Ribnica*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Območna enota Ljubljana.

Zapisnik sestanka delovne skupine za obnovo Kersničeve ključavničarske delavnice v Hrovači z dne 6. 11. 2007 (navzoči: Matjaž Deu, u.d.i.a., Vito Hazler, Marko Obrstar, Gramiz d.d., Polona Lovšin, Riko d.o.o.).

Zemljiška knjiga Okrajnega sodišča v Kočevju (z dovoljenjem Janeza Škrabca podatke o lastništvu izpisoval V. Hazler, 27. 8. 07).

Terenski zapiski

Hazler, Vito TZ, 16. 7. 2006.
Hazler, Vito, TZ, 6. 9. 2007
Hazler, Vito, TZ, 31. 8. 2007
Hazler, Vito TZ, 10. 10. 2008.
Hazler, Vito TZ, 25. 8. 2012.

Spletni viri

Čokoladni atelje Dobnik
http://www.cokoladniatelje.si/izdelki (10. 12. 2013).

Fižolov dan
http://www.siol.net/novice/lokalne_novice/dolenjska_in_posavje/2011/08/tradicionalna_kulinaricna_prireditev_fizolov_dan_v_hrovaci.aspx (10. 12. 2013).

Fižolov dan – Šilc portal
http://www.silcportal.si/koledar-dogodkov/vabljeni-v-hrovaco-na-11-fizolov-dan-2013/ (10. 12. 2013).

Gradišnik Marina: Ribnica veličina majhnosti. Ribniška zgodovina od prazgodovinske naselbine pri Žlebiču do devetdesetih let prejšnjega stoletja. Ribnica: Muzej Miklova hiša Ribnica, 2007 (razstavni katalog); http://www.muzej-ribnica.si/pdf/Katalog_razstave_Ribnica_velicina_majhnosti.pdf (10. 12. 2013). (o Tovarni telovadnega orodja Jakov Oražem na str. 54)

Radio Mlajku – Šilc portal
http://www.silcportal.si/koledar-dogodkov/vecer-radia-mlajku-s-prifarskimi-muzikanti-v-sc-ribnica/

Škrabčeva domačija – Boštjanova hiša
http://www.skrabceva-domacija.com/si/skrabceva-domacija/bostjanova-hisa (10. 12. 2013).

Škrabčeva domačija – fotogalerija
http://www.riko.si/si/vitalne-vrednote/skrabceva-domacija/fotogalerija (11. 12. 2013).

Škrabčeva domačija – Kersničeva kovačnica a http://www.skrabceva-domacija.com/si/skrabceva-domacija/kersniceva-kovacnica (10. 12. 2013).

Škrabčeva domačija – Kersničeva kovačnica b http://www.riko-hise.si/ru/vitalne-vrednote/skrabceva-domacija/fotogalerija-kovacnica (11. 12. 2013).

Škrabčeva domačij – Kersničeva kovačnica – notranjost http://www.riko-hise.si/si/vitalne-vrednote/skrabceva-domacija/kersniceva-kovacnica (13. 12. 2013).

V Hrovači ves dan poka po fižolu http://www.radiokrka.com/poglej_clanek.asp?ID_clanka=152045

Znani Ribničani http://www.ribnica.info/index.php/ribniska-dolina/znani-ribnicani (10. 12. 2013).

Informatorji

Kersnič, Anton, upokojenec, Hrovača
Lovšin, Francka (h. i. pri Jaklnu), upokojenka, Hrovača
Petek, Franc, kmet, delavec, Hrovača
Škrabec, Janez, podjetnik in lastnik podjetja Riko, Ljubljana in Riko hiše Ribnica
Škrabec, Stanislav, upokojeni direktor podjetja Riko Ribnica, Hrovača
Škrabec, Staš, podjetnik, Hrovača

Stvarno kazalo

C
Centralna komisija 5, 6

Č
črna kuhinja 21

D
dediščina 5, 9, 67, 68, 69
Dolničar Janez Gregor 5

E
etnološka sistematika 7

F
fižolov dan 16, 22, 24, 25, 31
fižol *ríbnčan* 24, 25, 30, 31
folklorizem 5

H
Hacquet Baltasar 7
hlev (*štala*) 21, 37, 48
Hrovača 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 41, 49, 50, 53, 54, 56, 57, 60, 62, 63, 68, 70, 72, 73, 74, 75

I
industrija 9, 10

K
kašča 16, 33, 34, 35, 38
Kersnič Anton 41, 49, 50, 51, 52, 54, 60, 61, 65, 66, 72, 74
Kersničeva ključavničarska delavnica 17, 18, 26, 32, 35, 40, 41, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 58, 67, 68, 70, 73, 75
Kersničem Leopoldom mlajši 41, 48, 57, 59, 61, 66, 72, 73, 75
Kersnič Leopold starejši 41, 49, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 60, 72, 74, 75
ključavničar 10, 11, 49, 65
ključavničarstvo 10, 11, 50, 57, 72, 73

konservator 7, 9, 33, 34, 45
konservatorski program 34
Konvencija o varstvu nesnovne dediščine 7, 8
kovač 10, 11, 49, 72
kovaštvo 10, 11
kozolec 16, 33, 34, 35, 39
kulturna dediščina 9, 23, 45, 67

M
Marolt France 7
memorialna dediščina 23
merila 9, 67
muzej 7
muzejska zbirka 34, 73

N
nepremična kulturna (stavbna) dediščina 8, 69
nesnovna dediščina 5, 7, 8

O
obrt 9, 10, 48, 57

P
premična dediščina 7

R
Radio Mlajku 26, 27

S
Schönleben Janez Ludovik 5
skedenj 16, 17, 27, 33, 34, 35, 39
snovna dediščina 5
spomeniško varstvo 7
stavbna dediščina 8, 23
Strokovne zasnove varstva kulturne dediščine 22
suhorobarstvo 10
svinjak 33, 34, 35, 40
šajdasn 27, 28, 29
Škrabčeva domačija 11, 16, 17, 18, 19, 22, 26, 27, 28, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 40, 41, 42, 47, 48, 66, 70, 73, 75

šterna 20, 45, 47, 70

Š
Škrabec Janez 11, 28, 32, 33, 59, 73, 75
Škrabec Stanislav, pater 32, 34, 37, 38, 48
Štrekelj Karel 7

T
Tyffernus Avguštin 5

V
Valvasor Janez Vajkard 5, 7
varstvo nepremične dediščine 9
Vaško etnološko in turistično društvo Hrovača 22

Z
Zemljiška knjiga Okrajnega sodišča v Kočevju 59
znanja in veščine 8

Ž
žive jaslice 22